

235
(folyóiratja is így jön!)

MAGYAR

PROTESTANS EGYHÁZI ÉS ISKOLAI

FIGYELMEZŐ.

NYÓLCADIK ÉVFOLYAM.

VI. VII-dik füzet. 1877. Junius és Julius.

I.

A zsinat-tartás ügyének multja, a tiszántuli ref. egyházkerületben.

A tiszántuli ref. egyházkerület zsinat-tartási indítványát, a többi reformált testvérkerületek is elfogadván; egyelőre legalább, valószínűnek látszik, hogy az oly sokszor és oly nagy ohajtással emlegett nemzeti zsinat csakugyan létre fog jöni, és pedig, meglehet nem sokára. Következik tehát, hogy váltam be azon ígéretemet, amelyet e folyóirat mult májusi füzetében tettem vólt, hogy t. i. ha a tiszántuli indítvány kedvően fogadtatik, a zsinat-tartás multjáról szóló s a mi közgyűlésünkön előterjesztett két dolgozatomat, e folyóiratban közölni fogom. E dolgozatokat nem külön-külön, amint a sajátlagos körülményeknél fogva létre jöttek és előterjesztve lőnek, hanem egybeolvasztva s némi szükséges pótlásokkal ellátva veszi itt a tisztelt olvasó. Azt hiszem, hogy ha a közlendő adatokat kellő figyelembe fogják venni azok, akikre a szóban

forgó zsinat ügyének intézése vár : akkor sok félreértés és ballépés el lesz kerülve, amelyeknek kivált most, nagyon ki vagyunk tétetve, elanyira, miszerint nem kell s nem is lehet merőben lehetetlennek tartanunk, hogy az a zsinat, ha a vi- gyázat és önmegtartózkodás kellő mértékével nem birunk, — is- mét halva fog jöni e világra.

I.

Igaz, hogy a két magyar hazabeli protestans s különösen a reformált egyháznak mindez ideig nem vólt, mai nap sincs o l y e g y s é g e, melynélfogva az egész országos egyház, mind kül, mind belügyekre nézve, egy valóságos szerves egységnek vólna mondható. Nem kell azonban gondolni, hogy soha és semmi tekintetben nem létezett egyházunknak országos e g y s é g e, mert az államhoz s a római katholika egyházhoz való viszonyokra vonatkozólag, valóban létezett az, és nyilvánult is, mindanyiszor, valahányszor arra szükség vólt, mégpe- dig igen erélyesen és hatalmasan. Ezen egységnek képviselői és tényleges kifejezői vóltak a református erdélyi fejedelmek, és pedig, midőn az üldöztetések ugy hozták magukkal, a ve- zérletök alatt állott hadseregekkel együtt. Mindkét hitvallású evangélikusok országos élő egységét fejezte ki az országgyü- léseken, 1848 előtt időről-időre és folyvást az ugy nevezett „Status evangelicus“, vagy többesben : status evange- lici, azaz : az országgyüléseken jelen vólt ágostai és helvét hitvallású evangélikus karok és rendek testülete ; mert, egy percre sem kell felednünk, hogy nem valami mulékony érte- kezlet, vagy tanácskozmányféle összejövétel, hanem valóságos élő erkölcsi vagy jogi személy, egy megoszthatatlan erkölcsi vagy jogi egység vólt e testület, a status evangelicus, a mely a vallás, egyház és iskola ügyében soha el nem ösmerte az országgyülési szavazatok többségének érvényét, hanem bár- mily kisebbségben vólt is, egy semmi esetben le nem szavaz- ható valóságos egyenjogú egyik félnek tekintette magát, mind a bármily többségben lévő római katolikus rendekkel, mind magával a koronás magyar királylyal szemben. Ezen joghoz

és az ezt kifejező „status evangelicus“ címhez az evangélikus rendek oly erősen ragaszkodtak, hogy midőn pl. az 1662-dik évi országgyűlésen vallásügyben egy valóságos királyi leiratot tartalmazó levelet kaptak a nádortól, de egy ekként címzett levélben: Fidelibus evangelicae confessionis, in sua diaeta praesentibus assignandum: ezt a levelet fel sem bontották, hanem egy tekintélyes küldöttségtől azon módon visszaküldötték s erélyesen kijelentették, hogy semmiféle oly levelet vagy másféle iratot el nem fogadnak, amely nekik, mint az ország egyik törvényes statusának nem lesz címezve. A határozott fellépésnek meg lett kellő sikere; mert egy pár nap mulva már, a nádor ily címmel küldé a levelet: Spectabilibus, magnificis, egregiis, nobilibus, prudentibus item ac circumspectis universis statibus Regni Hungariae, evangelicae confessionis, nunc Posonii ad generalem diaetam congregatis assignetur.

Volt tehát a mult időkben egysége, még pedig néha-néha hatalmasan nyilatkozott egysége a magyar protestáns egyháznak, habár csupán az államhoz s a róm. katolika egyházhoz való viszony tekintetében is.

II.

Az erdélyi nemzeti fejedelemség megszűnt s benne a magyar protestáns egyház legfőbb védoszlopa dőlt ki. Midőn pedig a II. Rákóczy Ferenc vezérlete alatti szabadságharcok is szomorú véget értek, bár ott állott a szathmári békekötés pontjai között egy, amely a vallásszabadságot biztosítani látszott; a protestantismus ellenségei még is eljöttek hitték az időt, nemcsak arra nézve, hogy a protestáns egyház egységének bárminemű nyilvánulását gyökeresen meggátolják, hanem arra nézve is, hogy az egész protestantizmust végképen kiirtsák vagy legalább a legnyomorultabb tengedő szolgaságra alázzák. Nemcsak az országos, de a megyei s kerületi zsinatok vagy gyűlések is eltiltattak; vallásos sérelmek ügyében a Felsőházhoz sőt bárhova is, csak egyesek nevében volt szabad folyamodni; tehát ez által is, a gyülekezetek megyék s kerületek s más protestáns egyházi testületek nem léteznek te-

kinttettek; a bodrogkereszturi és más eféle összejövetelek, különösen az államkormányval szemben, csak magán és titkos jellegűek valának. A hatalom által épen nem kedvelt, ugyanazért nagyon ritkán tartott országgyűléseken a status evangelicus nem szólhatott többé; mig nem eljött a korszakot alkotó 1790—1-dik évi országgyűlés.

Ezen országgyűlésen, mindjárt néhány nappal annak megnyitása után, 1790. június 22-dikén már nyíltan fellép a status evangelicus s rövid bevezető szózat után, egy vallásügyi törvénytervet küld a római katolikus statushoz ezen cím alatt: *Projectum juxta quod status evangelici, jura libertatesque religionis augustanae et helveticae confessioni addictorum declarari et diplomati regio inseri postulant*. Ha azt akarjuk biztosan megtudni, hogy ez országgyűlésen micsoda álláspontot foglaltak el s mit akartak kivívni a magyar protestánsok: akkor, ezt a rendkívüli fontosságú tervet kell nekünk figyelembe venni, nempedig csupán az 1791. XXVI. törvénycikket magát, amelybe már, az evangelikusok kívánatai csak egy részben mentek be, becsusztak ellenben a klerusnak és a bécsi kormánynak több sérelmes záradékai.

Ama törvénytervnek 4-dik pontja egészen az egyház alkotmányáról és autonómiájáról szól, magyar fordításban következőleg: „A vallás szabadsága azt kívánja, hogy az ágostai és helvétiai vallástételt tartók, a vallásra tartozó dolgokban, mint pl. a dogmában, az isteni tiszteletre tartozó mindenféle ügyekben, a rend- és szertartásokban, az egyházi kormányzatban, bármely botránnyos életü hitfeleik felett, saját vallásuk elvei szerint szabadon gyakorlandó egyházi fegyelemben, minthogy mindezek, magával a dogmával a legszorosabb összeköttetésben állanak, senki által negátoltassanak, és ne függjenek se a római katolikus konzisztoriumoktól, se királyi döntvényektől vagy leiratoktól, hanem a bécsi békekötés értelme szerint egyedül csak az ő saját felsőbbjeiktől vagy felügyelőiktől (*unice a suis tantum superioribus seu superintendentibus*) azaz: a gyülekezeti presbyteriumoktól, az egyházmegyei és egyházkerületi konzisztoriu-

moktól és a zsinatoktól s ezen presbyteriumok, konzisztoriumok és zsinatok rendelkezései, határozatai és ítéletei s az ő saját hitvallásu zsinataikon alkotott vagy ezentul alkotandó egyházi kánonok, sem felsőbb hatósági átnézések vagy parancsok, sem királyi leiratok által megváltoztathatók ne legyenek; mert mindezek nem polgári vagy politikai, hanem csupán a vallást, egyházat s annak kormányzatát illető ügyek, amelyekben a teljes hatósági vagy intézkedési jog (jurisdictio plena) magát a vallást és egyházat illeti s annak adatott ez, a békekötés által, és e jogot más, nem is gyakorolhatná vagy intézhetné, a vallás és lelkiösmeret szabadságának sérelme nélkül. Ennélfogva szabadságukban áll az evangélikusoknak nem csak mindeféle konzisztoriumok tartása, hanem az is, hogy a maguk által választandó helyre a minden egyházkerületek egyetemes zsinatát is összehívják, úgy azonban, hogy a minden egyházkerületek egyetemes zsinatait (generales omnium superintendentiarum synodus) a királyi Felsőnek előre bejelenteni tartoznak; a királyi Felső pedig, a minden egyházkerületek egyetemes zsinata megtartásának szabadságát tőlök meg ne tagadja, s a zsinat-tartás ellen se közvetve, se közvetlenül semmi akadály ne vettessék, és az ő zsinataikon, azokon kívül akiket az elnökségre ők magok választanak, sem elnökség, sem semmiféle kormányzat senkinek ne adassék.“

Ezután jő az 5-dik pont, mely így kezdődik: Ad libertatem religionis educatio etiam maxime pertinet, — s a protestáns iskolák teljes szabadságát és függetlenségét követeli.

Imé tehát, tisztán és világosan ki van mondva, a magyar protestáns egyháznak nemcsak az államtóli teljes függetlensége, önnállósága, autonómiaja; hanem a zsinat-presbyteriumok alatt nem valami állami kinevezéstől függő, hanem maga az autonóm egyház által szabadon előállítandó hatóságokat kell érteni; ki van mondva, a mi most reánk nézve legfőbb, az országos nemzeti zsinatok rendszeres tartása, és ez által, a hazánkbeli mind ágostai, mind

helvét hitvallásu felekezeti szerves egységének megtestesülése, vagyis ennek ohajtása vagy akarata is.

Hogy mindez miért nem mehetett ekképen törvénybe s honnan vette eredetét az 1791. XXVI. t. cikk 4-dik §-ában, egyházalkotmányunk megállapítására nézve, a királyi Felség által reservált jog, — azt másutt ismételve és bővön előadtam¹⁾.) Itt csak azt legyen szabad megjegyezni, hogy valamint Debrecennek halhatlan érdemü nagy fija, Domokos Lajos volt az, aki készítette s fogalmazta ama törvénytervet, amely ma is bármely szabad államban élő református egyének vagy testületnek csak becsületére válnék: épen úgy, főleg Debrecenből támadtak annak részint hierarkhiai vágyak, részint fatalis félreértés, féltékenység és más effélék által indított és vezérlett elrontói is, mint pl. Paksi Szathmári István szuperintendens, Sinay Miklós tanár és elvtársai.

Vajha sikerülne most, mind általában minden illetőknek, mind épen Debrecen férfainak is ohajtott eredménnyel működni közre, az oly régolta várt egység törvényes, szilárd és célszerű létrehozásában! Csekély hiedelmünk szerint, Isten segélyével meg is fog az lenni, ha egyik oldalról sem kívántatik oly áldozat, amely szabadságunk lényegének s hitfelekezeti pozitív jellemünknek és álláspontunknak megtagadásával határos vagy épen azonos fogna lenni.

Voltaképen és tényleg tehát egyházunk országos szerves egysége ügyében, ma is ott vagyunk, ahol elődeink az 1790—1-diki országgyűlés szétoszlásakor voltak. Ah de a 86 év alatt, mely az óta letűnt, folyvást tétettek, és pedig néha-néha szomorú emlékü kísérletek, nemzeti zsinat-tartására nézve. Lássuk tehát kitűzött célunk szerint, legalább főbb vonásokban ezen kísérleteket!

III.

Sok küzdés után véglegesen létrejövén és szentesítettven a vallásügyről szóló 1791. XXVI. törvénycikk, az ország-

¹⁾ V é l e m é n y a magyar prot. egyházalkotmány főpontjai felett. Debrecen. 1857. 14. stb. lapokon. — A magyar prot. egyház szabadságának védelme. Sáros-Patak. 1862. 78. stb. lapokon.

gyűlésen jelen vőlt mindkét hitvallásu evangelikus rendek, öszevegyűltek Pozsonyban, gróf Teleki József hívására és szállásán, az 1791-dik évi február 10-dikén és elhatározták, hogy a királyi Felségnek egy külön küldöttség által ünnepélyesen megköszönik, az említett törvénycikk létrehozása ügyében megmutatott nagybecsű pártfogását, más részről pedig ugyanezen alkalommal, de már külön kihallgattatáson, elő fogják adni abbeli kérelmőket is, hogy miként ohajtanák a törvénycikk foganatosítását.

Avégre, hogy ezt minél alaposabban tehessék, már az említett napon elővették s pontonként tárgyalták a törvénycikket. Midőn a 4-ik §-ról vőlt szó, amely az egyház egységes és önálló szervezetének leendő megállapítását s a z s i n a t o k tartását tárgyazza, egy értelemmel abban állapotdák meg, hogy az említett törvénypont életbeléptethetése végett, mindkét hitfelekezet számára z s i n a t o k t a r t h a t á s á t k é r j é k a Felségtől, mely zsinatok közül egyik-egyik, a költség kimé- lése tekintetéből, mintegy 100 t a g b ó l fogna állani, s ha csak lehet, már azon évi augusztus hó 10-dikén összeülne az egyik P e s t e n, a másik B u d á n. Mindezekről az egyházkerületek értesíttetni rendeltettek s különösen a reformátusok felhivat- tak, hogy az egyházszervezet, kánonok s házassági ügyek dolgában, bizonyos férfiak által e l ő m u n k á l a t o k a t készítessenek.

E mi tiszántuli egyházkerületünkben, épen ez idő tájban dul- ván a Sinay és Hunyadi-féle szuperintendens választási viszály első korszaka; a zsinat ügye, csak az 1791-dik évi augusztus 8-dikán Debrecenben tartott egyházkerületi gyűlésen jöhetett szóba. Ez is oly gyűlés vőlt amelyen az elnöklő szuperinten- dens Hunyadi Ferenc s gróf Rhédey Ferenc főkuratoron ki- vűl csupán három esperest, két lelkészi küldött és négy világi egyén vőlt jelen. Ezen gyűlésen, gróf Rháday Gedeon dunán- tuli főkurátornak a zsinatra való szükséges előkészületek mi- nélelőbbi megtételét sürgető levelére az határoztatott, hogy azon e g y e t e m e s é r t e k e z l e t r e v a g y k o n f e r e n t z i á r a, a mely a zsinati előkészületekkel fog foglalkozni, — amilyen-

nek megtartása tehát, már akkor is kikerülhetetlen volt, — menjen fel Pestre, augusztus 15-kére tőlünk is két követ, nevezetesen Szikszai György debreceni lelkész s három kinevezett világi egyén közül az, amelyik legkönnyebben teheti. Egy uttal kifejezte a gyűlés azon nézetét is, hogy jobb lenne a zsinatot Kecskeméten tartani, mint Budapesten; mert Kecskemét mind a két felekezetre nézve alkalmas hely lenne s nem oly könnyen zavartathatnék ott meg a zsinatok publicitása mint Budán és Pesten. Ha azonban a többi egyházkerületek Budát és Pestet akarják, a többségnek szívesen enged ezen egyházkerület is. A zsinat tartására legalkalmasabb időnek ítéltetett a jövő 1792-dik évi január hó, mert ily időszakban leginkább reá lehetne érní. Ami pedig az előmunkálatoikat illeti: ezen egyházkerület, a folytonos belviszályok miatt ilyeneket nem készíthetvén, a többi kerületek munkálatait kéri magával közölnetni. (Lásd az illető jegyzőkönyvi kötet 320 és 321. lapjait.)

Az 1791-dik évi augusztus 27-dikén, tehát még három hét sem mulván el, ismét egyházkerületi gyűlés tartatott Debrecenben. E gyűlésen, a két elnökön kívül két esperest, három debreceni lelkész és négy világi egyén volt jelen. Itt terjesztett be Vay Istvánnak és Szikszai Györgynek mint e kerület követeinek, a Pesten, augusztus 16-dikán kezdődött egyetemes értekezletről tett jelelentésök, amelyből kitünik, hogy először a reformátusok külön tartattak értekezletet, azután az ágostai hitvallásuakkal együttesen. A tiszántuli egyházkerület ohajtásait, már egyiken sem lehetett keresztülvinni, nemesak azért, mert azokhoz, a hihetően már előre bizonyos megállapodásokhoz jutott kerületek nem járulhattak, hanem azért is, mert épen és formáserént megjelent már, a Felségnek a zsinattartásra vonatkozó s a Helytartó tanács útján kiadott leirata, amelyben a zsinat tagjainak száma 100-ra, kezdetének ideje szeptember 12-dikére, helyéül pedig Buda és Pest határoztatik, a mely városokban, az említett leirat szerént, az ingyen szállások dolgában, a szükséges előintézkedések is megfognak tétetni. Nem fo-

gadták el a többi kerületek azt sem, hogy a zsinatot alkotandó 100 tagból, a tiszántuliak 30-t válasszanak, hanem azt határozták, hogy minden kerület 25-t küldjön.

A küldöttség ezen előterjesztése után nyomban felolvastatván a zsinat-tartásra vonatkozó királyi és helytartó tanácsi leirat is; a zsinati tagok választására vonatkozólag rögtön megtette a gyűlés az intézkedést, amelyről szóló végzést, célszerűnek látom, egész terjedelmében közölni itt:

„A beállandó zsinatnak helye Budára, ideje pedig a pesti konferentzia végzése szerint, a jövő szeptembernek 12-dik napjára lévén határozva, ámbár a többi venerabilis szuperintendentziák, szuperintendentzialis gyűléseikből rendelték oda menendő deputátusokat a traktusokból: ezen konzisztóriumnak mindazáltal, a zsinat természetével inkább megegyezőnek láttatott, hogy követeket magok válasszanak az ekklézsiák, és az egyházi renden lévők ugyan valakit magok közül, az ekklézsiák pedig akit fog tetszeni választani a külső rendből. Mivel továbbá Felséges urunk kegyelmes akarata szerint, az egész zsinatnak csak száz személyekből kell állani, a pesti konferentzia pedig ezen számot, szuperintendentziáink száma szerint négy egyenlő részekre osztotta: ehez képest ezen szuperintendentziából is 25 követnél több nem küldethetik: végeztetett, hogy a kisebb traktusok együvé foglaltassanak, amint mindezek világosabban kitetszenek a konzisztóriumnak ezen dologban a traktusokhoz bocsátott következő leveléből“:

„Venerabilis Traktus! Jót lehet ezen szuperintendentziále konzisztórium, azon konferentziában, melyet az augusztai és helvétiai konfesszióon lévő szuperintendentziák, deputátusaik által most közelebb Pesten tartottak, mindent elkövetett, hogy a synodus novemberre vagy decemberre maradjon, abból az okból, hogy különben hozzá készülni nem lehet: mindazonáltal a konferentzia nem hajlott azokra az okokra; azonban a Felséges Konzilium meghatározta a synodusnak terminusát, a közelebb reánk jövő szeptembernek 12-dik napjára, és erről való intimatumát a Felséges Konzi-

liumnak mi is vettük 24-a augusti, melynek ide zárt mássából bővebben meg fogja látni a venerabilis traktus miben légyen a dolog.“

„Mi ugyan látjuk, hogy ez a terminus olyan rövid, hogy csak a deputátusokat is nehéz lesz addig megválasztani; de mivel már az egyszer Ő Felsége parancsolatjából, a Felséges Konzilium által meghatározottat, azt nem változtathatjuk; a zsinatról is el nem maradhatunk. Nincsen azért egyéb hátra, hanem hogy a deputátusok mentől elébb választassanak és rendeltessenek ki a traktusokban is, mind az egyházi, mind a külső renden lévők közül. Az egyházi renden lévő deputatust, úgy tartjuk, a traktusban lévő minden egyházi szolgáltnak, a szekularist pedig azon traktusban lévő kúratoratusoknak, patronátusnak és amennyire az időnek rövidsége engedi, a nevezetesebb ekkleziáknak kell választani; mert igazságos dolog, hogy azok válaszsák a deputátusokat, akiknek reprezentánsaik lesznek. Minthogy pedig Felséges urunk, a helvétziai konfesszió lévőknek, mind a négy szuperintendenciából és mind egyházi mind külső személyekből öszveséggel száz deputátust méltóztatott megengedni; a négy szuperintendenciák pedig, magok között azt végezték, hogy egyik szuperintendencia a másiknál többet ne küldjön: ebből következik, hogy a mi szuperintendenciánkból több nem lehet 25-nél; ésigy, 13 lévén a traktus ezen szuperintendenciában, emellett nemcsak a traktusok, hanem a szuperintendencia részéről is kellettven követeknek lenni: mindenik traktus nem küldhet két követet, de némely traktusoknak azon kívül is bajos és terhes volna kettőt küldeni: azért némely kisebb traktusokat, az akludált tabella szerint öszveköttünk.

„Ami a költség et illeti, minthogy más fundus nincsen reá, amellett Ő Felségének is úgy adódott fel, hogy az, az ekkleziáknak önként való oblátumából fog kitelni: szükség, hogy minden traktus, a maga deputátusairól provideáljon, és abban találjon módot addig is, mig az ekkleziák megszólíthatatnak és erre a végre önként való oblátumokat beküldhetik. A diurnumról úgy gondolkoztunk, vigyázzván mind a

Budán leendő költségekre, mind az illendőségre, hogy az, egy személynek kevesebb nem lehet négy rénes forintnál a vekturális expenzákon kívül.“

„A deputátusok választásában, minden egyéb tekinteteket félretévén, mivel Isten dicsőségéről, ekklezsiáinknak javáról vagy a kérdés: szükséges arra vigyázni, hogy azok istenfélők, vallásokban buzgó, de békesség szerető értelmes és tanult személyek legyenek, hogy minden botránkozások eltávoztatódjanak. Ezenkívül pedig a tisztelendő papirendből deputálandó tiszteletes személyekre nézve, a külső tisztességnek és becsületnek fentartására szükséges és egyenesen megkívántató dolog leszen, hogy azok diszes és tisztos és ezen szent hivatalnak méltóságához alkalmaztatott szép magyar hosszú dolmányban és palástokban, vagy pedig a dolmányra felül csinos magyar hosszú mentében jelenjenek meg.“

„Az instrukciónak pedig, legjobb leszen in generalitate maradni, hogy a szentirástól, a konfessziótól, vallásunknak principiumaitól, az ország törvényétől, vallásunk szabadságától, az ekklezsiáknak jussaitól semmi ben is el ne távozzanak.“

„Mihelyt a deputátusok ki lesznek rendelve, azonnal ezen konzisztoriumot, a venerabilis traktus arról tudósítani ne sajnálja, sőt azon deputatusokat ha lehet, a jövő szeptembernek 8-ik napján itten tartandó szuperintendentziale konzisztoriumra be is küldeni, hogy elindulások előtt itt együtt értekezhesünk. Hogyha pedig valamely traktus akkorra bé nem küldhetné deputátusait, legalább azon legyen, hogy szeptembernek 12-dik, vagy legfeljebb 13-dik napján Budán megjelenhessenek:“ Jegyzőkönyv, 324—333 l.

Ezek ekként megállapítván, a következő szeptember 8-dikán csakugyan megtartatott Debrecenben, a kitüzött egyházkerületi közgyűlés, amelyen már, a zsinatra elválasztott követek közül is megjelentek némelyek. A követeket még nem választott traktusok az illető vice ispánok által is megsürgettetni rendeltettek, úgy látszik, részint azért, mert

már az államhatalom is akarván a zsinatot, mint az 1791. XXVI. t. c. 4. §-ának végrehajtásához vezető utat, szükségesnek látszott ezen utra minden illetőket politikai hatalommal reáterelni; részint azért, mert különösen a tiszántuli egyházkerület lelkészei közül még folyvást sokan állottak Sinai mellett, akik nem igen szerettek abba a baljóslatu zsinatba bemenni, ezekkel tehát éreztetni kellett a *brachium seculare* közel lehetőségét.

Az említett egyházkerületi gyűlésre bejelentett választások közül, csupán egy, nev. a Szilágyi Sámuelé semmisített meg, azon az okon, mert őt a bihari traktus részéről, világi követül csak magok a papok választották el, sőt még esküvéssel is, nem tudni mire, lekötelezték. Vice ispán P é c h y Imre megbízott tehát, hogy a kiadott utasítás értelmében újra választasson világi követet s csakugyan el is választották őt magát. Az egyházkerület a maga részéről mint ilyen, követül küldé a szuperintendenst és főkurátort s még két papi és két világi egyént. Az összekapcsolt traktusok ezek voltak: mármaros-ugoc sai, szathmár-nagybányai, középszőlök-szilágyi. A debreceni egyházmegyében lelkészi követül Sinai Miklós választott el; de e választás megsemmisített.

Miután az egyházmegyék, az ő követeiknek „bizonyos instruktziót adtak,“ de amelyet, úgy látszik, tudtára sem adtak vagy adhattak az egyházkerületi gyűlésnek: tehát jónak látta ez is, hogy szeptember 8-diki üléséből, bizonyos utasítást adjon azon hat férfinak, akik az egyházkerületet, mint ilyet fogják képviselni a zsinaton. Ez utasításban már ki van mondva, hogy a különböző egyházi hatóságokban a lelkészek és világiak közötti paritás — egyenjogúság, mondhatnók egyenszámúság, keresztül legyen vive, hogy a házassági s más peres ügyek elintézésére rendes tagokból állandó törvényszék legyen; a jegyzőkönyvek ügye különösen szabályozandó; a főkonzisztorium vágyis egy határozatképes, országos központi egyházi főhatóság eszméje kereken visszavetetik „mint vallásunk principiumával és szabadságá-

val ellenkező dolog;“ az iskolaügy felett aggodalom nyilvánítatik, hogy t. i. ha merev egyformaság lesz keresztül vive, oda lesz a vallás és a gondolkodás szabadsága; ha az evangélikusok az egyházkormányzat s más ily külsőségek ügyében hozzánk közeledni akarnak, szívesen látandók; de egyházi tanaink és szertartásaink tisztaságát és egyszerűségét sértetlenül fen kell tartani. stb. stb. ¹⁾

A budai zsinat, amint közönségesen tudva van, csakugyan megnyitott 1791. szeptember 14-dik napján az ország házában, s egy hónap mulva már, t. i. október 13-dik napján, kitűzött munkálatát bevégezvén, ünnepélyesen be is

¹⁾ Van még több érdekes rövid pontja ez utasításnak, amelyet egész terjedelmében közöltem e folyóirat 1875-dik évi, márciusi füzetében 151—2 lapokon. Nem áll tehát egészen az, amit Polgár Mihály mond, hogy t. i. e mi egyházkerületünknek „csak arra is alig maradt ideje, hogy követeket válaszszon a zsinatra: nem hogy még számokra utasítást készíthetett volna.“ Dunamelléki Egyházi almanak. Kecskemét. 1842. 223. — Hanem az már aztán jellemző, hogy noha Domokos Lajos, e mi tiszántuli egyházkerületünk részéről volt egyik zsinati követ, mindazonáltal az ő zsinati előmunkálata, amely úgy látszik, a többi egyházkerületekben, a dunamellékiben mindenesetre, formáserint tárgyalatott és amelyet, mint ilyet Polgár is világosan említ, — Debrecenben vagyis a tiszántuli egyházkerület gyűlésén soha elő nem jő. Ennek oka, úgy látszik az, hogy noha Hunyady be volt már nyomva Sinay helyére szuperintendensnek, de Sinainak, akinek legfőbb s legnagyobb eszű és tudományu ellenfele éppen Domokos vala, — még folyvást nagy pártja volt a papok és esperestek között. — Nem csekély szolgálatot tenne most valaki a közügynek, ha Domokos zsinati előmunkálatát magyarra fordítva közzé tenné. — A tiszáninniek legfőbb előmunkálata, az úgy nevezett lengyel codex volt: Codex legum ecclesiasticarum in rationem utrarumque evangelicarum confessionum in Polonia et Lithvania... elaboratus. In lingvam latinam translatus per Gabrielem Fülep de F. Ór, theol. dr. et prof. in Collegio S. Patak. Posonií 1791. Sr. 547 lap. — Mindezeket tulszárnyalta ugyan már az idő, mert hiszen, az egyházjog mezején, éppen az alkotmányra vonatkozó tanok is rendkívüli haladást tettek a mult század óta; egyházalkotmányi törvénytárgyak is, különösen a német protestans egyházi irodalom mezején, nagy számuak és különfélék léteznek éppen napjainkban is: mindazon által, főleg nálunk, nem lenne rossz, ha akadna egynéhány oly egyén, aki éppen hazai multunk emlékeit is tüzetesen tanulmányozná. Különösen Domokos művében, hiszem hogy mind a lángész villanásainak, mind a gyakorlati bölcseségnek nem kevés nyomait találkoznánk. Részemről nagy köszönettel venném, ha valaki e dolgozatot, habár eredeti latin nyelven is, ideiglenes használatra hozzám beküldené.

rekesztetett, Az általa alkotott kánonok, királyi szentesítés végett tüstén felterjesztettek; de e szentesítés, noha érette az egyházkerületek ismételve esedeztek, sőt a sérelmi felterjesztések folyamán országgyűtésileg is sürgettetett az, — folyvást elmaradt. Igaz, hogy mind Sinay Miklós, mind későbbben Benedek Mihály, a Felsőghöz intézett erélyes felterjesztéseikben kérték a budai kánonok félretételét; de azt vélni, hogy a szentesítés e miatt maradt el, igen nagy tévedés lenne; mert hiszen későbbben akkor is, amidőn Sinay és Benedek már csendesen nyugvának a sirban s az élő magyar reformátusok közül senki sem vólt, aki tévedéseiknek vagy elveiknek örökösésül lett vólna tekinthető, — több izben történtek esedezések, közbenjárások a szentesítésért, de folyvást siker nélkül. Aligha tévedünk azt vélvén, hogy a római katolikus főpapság s az azzal egyetértő magas politika vólt főoka annak, hogy a szentesítés elmaradt s a hazai két protestáns felekezet olyan amilyen szervezeti egysége is létre nem jöhetett¹⁾

III.

Miután füstbe ment mindazon sok költség és fáradság, mely annyi évek folyamán a kánonok szentesítésének kieszközlésére fordítottatott, s midőn kezdett elenyészni a remény is, hogy ezt valaha megnyerni lehessen s e mellett nyilván csök-

¹⁾ E csekély dolgozat kitüzött célja csak az lévén, hogy a zsinat tartás ügyének vagyis a zsinati előkészületeknek multját rajzolja s azt is csak főbb vonásokban s a tiszántuli egyházkerületre vonatkozólag: tehát mostani feladatunknak körén kívül esik a budai s pesti zsinatok lefolyásának s kánonaik későbbi sorsának rajzolása. E tekintetben állanak is már rendelkezésünkre meglehetősen számú kuttfők; pl. P o l g á r fentidézett műve; S z e b e r é n y i Andor. A pesti ev. ág. hív. zsinat történelme. Pest, 1869; K e r e s z t e s i József eredeti naplója. Krónika stb. Pest. 1868. A budai zsinat jegyzőkönyvét egész terjedelemben közli a „Figyelmező“ 1874-dik évi folyama; mind a budai, mind a pesti zsinat kánonait közli K u z m á n y, Urkundenbuch zum öster. evang. Kirchenrecht. Wien 1856; a budai kánonok legnagyobb része magyar fordításban közölve van a Sárospataki füzetekben 1860. 53. stb. l.; a pesti kánonokat közli S z e b e r é n y i is: Corpus synodorum evang. Pest. 1848. — Vannak még több egyes értekezések, — adatok, nézetek imitt-amott s az én fentebb idézett s más hasonló tartalmu műveimben is.

kent a kánonok benső értéke és célszerűsége iránti hit is; új zsinat tartása felől kezdének gondolkodni az egyház vezérférfiai. E tekintetben, eddigi tudomásunk szerint, a reformátusoknál az 1837-dik évi szeptember 1—3 napjain Pesten tartott general konventben merült fel teljes nyilvánossággal legelőször az eszme. A nevezett konvent jegyzőkönyvének 4-dik száma ekként szól: „A zsinat-tartása szóba jövén, minthogy arról addig végezni nem lehet, míg az egyházi kerületek ez iránt véleményöket nem adják, tehát az egyházi kerületek oda utasítatnak, hogy arról kebelökben tanácskozáván, véleményöket a jövő generalis konventre adják be.“

Ezen mi egyházkerületünk soha el nem ösmerte ugyan, sőt egyszer komolyan vissza is utasította azt, hogy öt a generál konvent maga, bármely ügyben felsőségileg valamire utasítsa; mindazonáltal a konvent végzéseit mint javalokat rendszerént tárgyalás alá vette s bizonyos módosítással vagy a nélkül elfogadta vagy egyszerűen féretette azokat. A fentebbi pontra szóról-szóra ezt végezte: Hogy közönséges zsinat tartassék, részéről nem ellenzi, sőt több tekintetből ohajtja s e végre a generál konventből, a több főtiszteletű egyházkerületeket is egyes (privát, magán) tanácskozásra, a több megkívántató lépések előtt felszólíttatni szükségesnek itéli egyházi tanácsunk.“ 1838. aug. 10. 113. sz. a. Ekkor is tehát, miként 1791-ben, a dolog természete szerint, elmulhatlan szükségesnek mutatkozott az, hogy a zsinat összeülése előtt egyetemes értekezlet vagy tanácskozmány tartassék.

Az 1838-dik évi szeptember 1—2 napjain ismét generál konvent tartatván Pesten, ennek jegyzőkönyve, a 4-dik szám alatt így szól: „A zsinat-tartását, mind a négy egyházi kerület közönségesen ohajtván, az egyházi kerületek felszólíttatnak, hogy az iránti véleményeiket, hogy a tartandó zsinaton minemü tárgyakat kívánnak felvételni, minél rövidebb idő alatt terjeszszék elő, hogy az annak megengedéseért Ó cs. k. Felsőgéhez nyujtandó folyamodás a szerént készíttessék el.“

Erre aztán a mi egyházkerületünk, mindjárt azon évi októberi gyűlésén, a 215-dik szám alatt ezt határozza: „A zsinat-tartásra nézve mind a négy egyházkerület óhajta egybehangzólag nyilvánítottván: miután az abban felveendő tárgyakról előleges tanácskozásra, az egyes egyházkerületek a tisztelt generál konvent által felszólítottak volna; hogy ez, részünkről annál jobb móddal történhessék, a generális notárius megbizatik (mert ő volt akkor a levéltárnok is) hogy az 1791-ben tartatott zsinatot tárgyzó irományokat a levéltárban megnézhvén, minő előkészületek s mimódon tétettek légyen akkor, jegyezze fel s terjessze elő.“ — Ezen generalis notáriusi dolgozat, vagy soha létre nem jött, vagy csak rövid jegyzetekből állhatott; mert a jegyzőkönyvekben s általában a levéltárban semmi nyoma nincs.

Az 1840-dik évi szeptember 9 — 10 napjain ismét generál konvent tartatván Pesten, jegyzőkönyvének 5 dik pontjában így szól az: „Már az 1838-dik évi szeptember 1—2 napjain tartott generál konventben, oda nyilatkozván mind a négy egyházkerület, hogy a zsinat tartását szükségesnek itélik s óhajtják; miután az ágostai vallást követők, mint erről szuperintendentziáinkat tudósították is, a zsinat megtarthatása iránt Ő Felsőségéhez folyamodást tettek: részünkről is hasonló folyamodástétel indítványoztatván, ezen indítvány elfogadtatott s ő cs. kir. Felsőge, alázatos felírás útján a zsinattartás megengedése iránt megkéretni rendeltetett; a zsinat tárgyaul pedig főleg s most előlegesen az tüzetvén ki, hogy az 1791-diki budai zsinat kánonai, az idő sok részben változott kívánataihoz képest célszerűleg módosittassanak; mielőtt azonban a folyamodás felterjesztetnék, minthogy még minden egyházkerületek nem nyilatkoztatták, micsoda tárgyakat kívánának ezen kívül a zsinaton tanácskozás alá vétetni, felszólítatnak, hogy ez iránti akarátjokat, a jövő generál-konventre részletesebben is terjesszék elő.“

Erre aztán e mi egyházkerületünk, 1841. aug. 13-diki

159. sz. a. jegyzőkönyvi pontjában, egész terjedelemben közölvén a konventi végzést, csak azt határozza: „Ennek következtében, e jegyzőkönyvi pont közzlése mellett, oda utasítatnak egyházvidékeink konzisztoriumai, hogy a zsinati tanácskozás alá bocsátandó tárgyak iránt, véleményeiket s lehető kívánataikat ide terjeszszék fel.“

Az egyházmegyékhez való utasítás által darab időre hinarba jutott az ügy, mert noha a generál-konvent 1841. szept. 9–10-diki ülésének 6. szám alatti javallata folytán, e mi egyházkerületünk, mindjárt azon évi október 9-dikén, 281. szám alatti határozatában erélyesen megsürgeti az egyházmegyéket, hogy legfeljebb a jövő é. augusztusig válaszoljanak: mindazonáltal a következő hat éven keresztül, még csak fel sem merül többé a zsinat ügye, ami különben annál könnyebben megtörténhetett, mert az 1841-dik évben, meghalván e mi egyházkerületünk főgondnoka Péchy Imre, aki eddigelé a konventnek egyáltalában nem kedvelt intézményében egyedül tartotta a lelket, most már több éven keresztül nem tartattak konventek sem, hogy azok, a zsinat ügyének elejtett fonálát ismét felvehették volna. A zsinat ügye mély hallgatásba jutásának s csaknem teljes elhanyagoltatásának fő oka azonban, mégis az egyházmegyékhez való utasítás vala; mert a szó és a munka sora, most már tényleg az egyházmegyéken vólt s ha szünetelt vagy bármit csinált is a konvent, nékik legalább nyilatkozniok mindenesetre kellett volna. ¹⁾

¹⁾ A mi egyházszervezetünk szerint mindenesetre vannak esetek, amelyekben az egyházmegyéket sőt egyes gyülekezeteket is megkérdezni s azok véleményét figyelembe venni nagyon szükséges és célszerű dolog. Így pl. midőn reájok valamely új teher rovatik, midőn eddigi jogkörük szűkebb térre szorítottatni céloztatik. stb. stb.

De viszont vannak esetek, amelyekben megkérdeztetésök elmaradhat. Ha egészen nem is, de jórészen ilyen a zsinattartás ügyének szellemi oldala is. A legjobb akarat mellett sincs minden egyházmegye azon helyzetben, hogy a zsinat ügyéhez kellő tájékozottsággal szólhasson, s ha mégis szól, meglehető, valamelyik olyat mond, aminek mint szükségtelennek vagy félreértésre és botrányra vezetőnek legjobb lett volna elmaradnia; ha pedig már az egyházmegye részéről csakugyan el nem maradt, akkor az egyházkerület illető férfainak az egyszerű tudo-

A folytonos hallgatást végre a tiszáninnen i ref. egyházkerületnek Poroszlón, 1846. szeptember 24 s több napjain tartott gyűlése törte meg. Ezen gyűlés ugyanis 189. szám alatti határozatában, egy kebelbeli választmány javallata folytán igen lelkesen és határozottan kifejezi a zsinattartás

másul vétel fátyolát kellene az efélére borítani, nem pedig kellő utbagazítás és helyrehozás nélkül jegyzőkönyvbe vinni sőt világgá ereszteti. Ime a legújabb időkől, példával is világosíthatom most ez ügyet. A Religió című ultramontán klerikális lap egész daemoni kedvteliséssel emlegette a közelebbi napokban, hogy a mi most tartandó zsinatunk, a római katolika egyházat „ki akarja fosztani.” Én ugyan a Religiót, különösen midőn a mi ügyeinkről szól, jóformán csak az „Üstökös” vagy más élclap gyanánt szoktam néha olvasni; de most megvallom nagyon kellemetlen érzést és bosszúságot költöttek bennem sorai, — mert a mint látom, boldogtalan beszédeire részünkről adatott alkalom, a mennyiben a nagy-enyedi Szemle f. évi máj. 10--diki számának mindjárt első cikke, azt mondja a többek közt, hogy „a tiszántuli ref. egyházkerület f. évi ápril 19--dik s több napjain Debreczenben tartott közgyűlésén, az egyházmegyei vélemények, zsinati tárgyakul jelölték ki”, — a többek közt „az egyházi és iskolai célokra adott államjavaknak szekulárizálását, az országos vallási alapok tisztázásának ügyét.” stb. A felett pedig nagyon csudálkozom, hogy még nyomtatott jegyzőkönyvünk e tárgyra vonatkozó 18--dik pontjának elő részében is, nyilván található oly tétel, hogy az egyházmegyei vélemények az említett ügyeket valóban zsinati tárgyakul jelölik ki; s az aztán egyetlen egy világos és határozott szóval sincs mondva, hogy azok az egyházmegyek erősen tévedtek, mert az említett ügyek, ugy amint azt az idézett szavakból gondolni lehet, zsinati tárgyak miként sohasem voltak, ugy sohasem is lehetnek, minthogy magának az állam törvényhozásának intézkedési körébe tartoznak azok. Nem lehet tehát egészen csudálkozni, hogy a Religió félreértett bennünket, hanem hogy csupán egy hirlapi cikk olvasására oly zavarba jött s oly bős indulattal megtámadta egész hitfelekezetünket; az már csakugyan nem szép tőle. — Csekély tudomásom szerént, a dolog nem ugy áll, amint ama hirlapi czikkből sőt épen a jegyzőkönyvből is gondolhatná az ember, hanem így:

nem minden egyházmegye és nem egyházkerületi közgyűlésünkön;

hanem egykét egyházmegye, már korábban, otthon saját körében véleményezte zsinati tárgyakul az erre illetékes kerületi gyűlések vagy konvent által felvehetőknék az említett ügyeket;

ámde ezen ügyeket egyházkerületünknek sem zsinati előkészületekkel foglalkozott bizottsága, sem közgyűlése, zsinati tárgyakul teljességgel fel nem vette; hanem felvette ez időszerint egyedül az alkotmányozást vagy szervezkedést. Tőlünk tehát, legalább ezuttal nyugodtan alhatik a Religió; miután azonban kétségtelen történeti tény, hogy a római katolikus

íránti óhajtását. Az idevonatkozó nagy fontosságú iratokat alább a második cikkben egész terjedelmökben közlöm s azt hiszem, hogy ez által ügyünk történelmi oldalának teszek némi szolgálatot s a tisztelt olvasónak is szerzek egy-két kellemes percet.²⁾

Egyuttal azt is indítványozta a tiszáninneri egyházkerület, hogy az épen fenforgó vallásos sérelmek orvoslásának eszközlése végett, még a nemsokára bekövetkező országgyűlés előtt k o n v e n t tartassék.

Mindezeket a mi egyházkerületünk, az 1847-dik évi aug. közgyűlésén vette tárgyalás alá s 238. szám alatti végzésében kimondja, hogy miután az országgyűlések, már 1840 óta igen szép sikerrel haladnak sérelmeink orvoslásában s ezt bizony lehet várni a nemsokára bekövetkezendő új országgyűléstől

klerus, az ellenséges hatalom zsoldosaival szövetségbe több ízben kifosztotta a szegény magyar protestáns egyházat: nem lehetetlen, hogy lesz még alkalmas idő nem arra, hogy szekularizáljon stb. a mi zsinatunk, hanem arra, hogy nyíltan kimondja miszerént, kárpótlást követel mindazon egyházi és iskolai javainkért, amelyek egyházunktól a l i n c i b é k e k ö t é s é s a l e o p ó l d i d i p l o m a szentesítése után törvénytelenül elvették. Ha e követelés fosztogatás; akkor imé én is ezennel beállok fosztogatónak, s minthogy nem lehetetlen, hogy ily fosztogó protestánsok majd annak idejében nem kevés számmal lesznek; tehát jó lesz, ha a Religió hívei, nem mentaliter hanem realiter reserválnak számukra ha egyebet nem, legalább egy kis keresztyéni részvétet és könyörületeséget; hiszen ezt a Megváltó még ellenségeitől s a nyilvános bűnösöktől sem tagadta meg. — Nekünk protestánsoknak pedig jó lesz a többek közt, különösen a nagyobb fontosságú ügyekben oly világosan, kimerítőleg és nyomosan fogalmazni jegyzőkönyveinket, hogy azokban megbotránkozni, valódi igazok a még a Religiónak se lehessen.

²⁾ Igaz, hogy e dolgozatok irálya sok helyütt dagályos és virágos; de ez általános jellemök vala akkor a nyilvánosságra szánt iratoknak. Ámde az is kétségtelen, hogy e dolgozatok írója, a tárgyat kellő magas szempontból fogja fel és az iránt őszintén lelkesülve van; minden sorából az egyházi iránti buzgó szeretet sugárzik ki; de e mellett arra is példát mutat, hogy a lelkesültség mellett miképen kell és lehet a tárgyat nyomosan indokolni. Vajjon ki volt e dolgozatok fogalmazója? Talán Palóczy László, vagy Szemere Bertalan? Nincs időm reá, hogy utána nézzek. Annyi bizonyos, hogy ez iratok olvasása azokat, a kik a hazai közügyek felett 1846-ban már érezni és gondolkodni tudtak, ha ugyan most már ők is végképen elfáradva nincsenek, a nemzeti új életre ébredésnek azon örökre szép emlékü korába vezetheti vissza, amely évtizedek múlva is aligha fog már visszatérni valaha!

is: ennél fogva, de más országos körülményeknél fogva is, konvent tartására, az épen következő országgyűlés megnyitása előtt nincs szükség; ha azonban reményeinkben csalatkozánk, sőt e nélkül is, ha a többi kerületek öszhangzólag kívánják, e mi kerületünk is késznek nyilatkozik a konventbe belépni. A zsinat-tartásra nézve pedig, a küszöbön álló országgyűlés előtt, ily hirtelenséggel lépést tenni, sem tanácsosnak, sem teljesíthetőnek nem találta e mi egyházkerületünk; mindemellett is egy tiz tagból álló küldöttséget kinevezett avégre, hogy az, a tiszáninneri egyházkerület javallatának figyelembe vétele mellett, általában készítsen javaslatot a zsinattartásra nézve. Ezen küldöttséget, a következő októberi közgyűlés 300. sz. a. határozata meg is sűrgeti, hogy fogjon munkához s munkálatát, a következő tavaszi közgyűlésre adja be.

Hogy azonban, a bekövetkezett 1848-dik év tavaszán, minemü nagyszerű események léptek közbe az idők folyamán, közönségesen tudva van.

IV.

Az örökre emlékezetes 1848-dik év eseményei s az azok folyamát lelkesítő és vezérlő nemzeti közvélemény, minden tekintetben kedvezőknek s igazságosoknak látszottak a hazai protestáns egyház iránt. Mult századok nagy szenvedései néhány nap alatt mintegy elfeledve s megorvosolva lőnek; minden lélek hitte, hogy a két hazabeli egész magyar protestáns egyház felett, egy eddig még soha meg nem érhetett böldeg korszak szép napja támadt fel. A hű magyar protestáns honfiak véteknek is tartották volna az efeletti kétkedést, midőn koronás királyi legmagasabb szentesítéssel megerősítve ott állott már törvénykönyvünkben az 1848. XX dik törvénycikk, amely ezt rendeli a többek között: „E hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetekre nézve, különbség nélkül, tökéletes egyenlőség és viszonyosság állapittatik meg. Minden bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségai közálladalmi költségek által fedez-

tessenek s ez elvnek részletes alkalmazásáról, az illető hitfelekezetek meghallgatásával, a minisztérium a közelebbi törvényhozással kimerítő törvényjavaslatot foglalt előterjeszteni.

Mielőtt azonban az említett kihallgatás eljött volna, a vallás és közoktatás ügy akkori minisztere báró Eötvös József, egy váratlan tartalmu leirattal lepte meg az egyházkerületeket, megkérdezte nevezetesen őket, hogy kívánják-e a budai zsinat kánonainak megerősítettését, mert ő azt, a legrövidebb idő alatt kieszközölni kész. Erre a mi egyházkerületünk következő végzéssel felelt: „Ezen rendeletre tisztelettel válaszoltatik, miként, a nevezett zsinat végzeteinek megerősítettését egyáltalában nem akarja, hanem épen a kor szükségéhez képesti egyházrendezés tekintetéből, mielőbb tartandó zsinatról kíván intézkedni egyházkerületünk“. J. k. 1848. jul. 4. 231. sz. a. Imé, ismét az alkotmányozó zsinat tiszta világos és határozott eszméje!

A törvényben biztosított kihallgatás végetti országos öszvejövelt, főleg az anyagi ügyekre vonatkozólag mintegy zsinatnak mondhatnók, legalább ilyennek tekintették azt, magok az akkori férfiak. Ugyanazért, rendkívül érdekes most reánk nézve, hogy amaz országos öszvejövetelre, miként választattak e mi kerületünkben a követek?

A miniszteri leirat 1848. ápril 27-dikén kél s arra hívja fel egyházkerületünket, hogy a kitüzött célból Pesten tartandó „értekezletre“, küldje el megbizottjait oly számban amint jónak és célszerűnek tartja. Tehát maga a felhívás csak értekezletről nem pedig valami törvényhozásról, vagy az állammal való jogi értékű szerződés létrehozásáról szól; ennél fogva közönyösnek tekinti az egyes kerületekbeli követek számát is; az egyházkerületek mindemellett is különös vigyázattal nagy aggodalommal jártak el képviselőik választásában.

Nálunk a május 8-diki közgyűlésen, amint a miniszteri leirat felolvastatott, mindjárt ezután felvétellett a tiszánineni testvér egyházkerület Miskolcon május 3-dikán tartott közgyűlésének a fenforgó tárgyra vonatkozó s ide

megküldött határozata, amely a követek választására nézve, saját körében következő eljárást rendelte: „Az egyházmegyei kormányzóságok, egy eleve kitűzött napon és helyen tartandó gyűlésre, úgy hívják meg a felügyeletök alatti egyházakat, hogy azok, önkebelekből, az egyetemes község befolyásával választandó két és két képviselőik által megjelenvén a gyűlésen, — ott, nem szoritkozva csupán elkülönzött egyházmegyéjük körére, hanem az egész egyházkerületre kiterjeszkedőleg, bizalmuk intése után válaszsának meg, írásba foglalt titkosan adandó szavazataikkal az egyházi részről hét, a világi részről ugyancsak hét, követekül küldendő egyéneket, kiknek megválasztásokban általános többség fog határozni. Az egyházmegyei kormányzóságok mint testületek, nem fognak e választásba szavazatadásal befolyhatni. Ezen választási eljárás eredménye, az egyházmegyék által, a jövő június hó 25-dik s több napjain Sárospatakon tartandó egyházkerületi közgyűlés elébe terjesztetvén, a legtöbb szavazatot nyert egyének közül, — ez alkalommal már általános többségre nem figyelmezve, — tizen négyen, heten a világi és szinte heten az egyházi rendből, Pestre küldendő követekül ki fognak jelentetni. A főiskolát képviselendő két megbizottat, az oktatói kar fogja önkebeléből megválasztani.“ J. k. 144.

Erre a mi egyházkerületünk általánosságban kimondja az elvet, hogy egyházunk egész alkotmánya, a népképviselő elvei szerént lesz ugyan átalakítandó, ámde ezt csak zsinat tehetvén, addig is, az épen küszöbön lévő Egyetemes értekezletre vonatkozólag „elhatározza, hogy egyházkerületünknek Budapesten megjelenendő képviselői, kiknek száma, a 14 képviselőket küldendő tiszamelléki testvéregyházkerület figyelembe vett rendelkezésének nyomán, a tisztelt egyházkerület s egyházkerületünk megyéinek számához képest, főképp pedig a két egyházkerület népességi arányának lehető megtartása mellett 30-ban állapított meg, a választók teljes bizalmát bíró akár papi, akár világi egyének, 13 egyházvidékeink által, helyhatósági körsze-

rént ugyan, de egyszersmind a lelkek számához képest választassanak. Mihezképest egyházkerületünk, a képviseleti rendszert lehetőleg megközelíteni, azonban kormányzati fenálló viszonyainkat is kellőleg méltányolni akarván, midőn egy részről a képviselői 30 számot, lélekszámra alapítani kívánna, más részről pedig odamunkálkodni igyekeznék, hogy legkisebb lélekszámmal bíró egyházvidékünk is, egy képviselő választására felhatalmaztatva legyen; ezennel rendeli hogy:

A nagybányai egyházvidék	—	—	—	—	—	—	—	1
A békésbánáti	—	—	—	—	—	—	—	4
A beregi	—	—	—	—	—	—	—	2
A bihari	—	—	—	—	—	—	—	2
A debreceni	—	—	—	—	—	—	—	4
Az érmelléki	—	—	—	—	—	—	—	2
A heves nagy-kunsági	—	—	—	—	—	—	—	4
A nagykárolyi	—	—	—	—	—	—	—	1
A máramaros-ugocsai	—	—	—	—	—	—	—	1
Az alsó szabólcsei s hajdukerületi	—	—	—	—	—	—	—	3
A felső szabólcsei	—	—	—	—	—	—	—	2
A szathmári	—	—	—	—	—	—	—	2
A nagyszalontai	—	—	—	—	—	—	—	2 s így

összesen 30 képviselőket válasszanak; egyébiránt a választási eljárásnak az egyes egyházakra vonatkozó részleteit, az egyházvidékek önhatósági tevékenységének illő méltánylatából, minden egyes egyházvidékekre magokra bizván, s e részben általános utasításul csak egyedül azt adván, miszerint az egyházvidéki hatóságok, a választást képviseleti uton, a lelkek számához képest eszközöljék s arra vigyázattal legyenek, hogy a választásból a legkisebb lélekszámmal bíró egyházak is ki ne rekesztessenek. J. k. 145. sz.

Pótlólag elhatározott az is, hogy mivel megtörténhetik, miként a többséget nyerendő képviseleti követek, vagy a követséget elvállalni nem fogják, vagy a körükben elválasztottak, más egyházvidékekben is képviselőül elválasztatnak, — időnyerés kedvéért, a többség szavával elválasztott képviselő

lök mellé, mindenesetre még egy-egy számfeletti képviselő választassék, szükség esetében késedelem nélkül helyettesítendő“. 147. szám.

A debreceni főiskola két képviselőjének választása magokra a tanárookra bízott. 149.

A költségekre nézve azon intézkedés tétetett, hogy uti költségekről az illető egyházmegyék gondoskodjanak, de a 3 frtnyi napi díj már, az ugynevezett agentzialis pénztárból fizetessék, amely pénztárnak gyámolítása végett, az említett célból különleges templomi adakozás tüzetett ki pünköszt első napjára; emellett a gyülekezetek is felszólítottak, hogy a nagy fontosságú célra saját pénztáráikból is adakozzanak. J. k. 155.

A képviselők választásának eredménye az 1848-dik évi július 3 – 6 napjain tartott egyházkerületi gyűlésen vétetett számba, amely alkalommal kitünt, hogy a békés-bánáti egyházmegyében, az idő rövidege s a politikai zavargások miatt, nem egészen népképviselési alapon választattak meg a képviselők, a nagykárolyi egyházmegyében pedig Besztercey Ferenc csupán az egyházmegyei gyűlés által választatott: mindazonáltal az említett választások megerősítettek. 207., 208.

Azon jegyzőkönyvi pont, amelyben az elválasztott s megerősített képviselők, egyházmegyénként elősoroltatnak, szolgált az illetőknek az egyetemes értekezleten előmutatandó megbízó, vagy igazoló oklevél gyanánt is. 209., 210., 212. Ezen utóbbi sorozat szerint is az egyházak részéről 30 képviselő lön választva, a főiskolák részéről pedig 3, t. i. a debreceniből 2, a máramaros szigetiből egy, — ez utóbbi a pártfogóság által kinevezve.

Augusztus végső s szeptember első napjain csakugyan megtartatott tehát Pesten, az oly nagy remények és várakozások között egybegyült Egyetemes értekezlet, s fájdalom! elvégre is nem vólt és nincs benne köszönet. A tanácskozások vezetésében, kormányzásában s működéseiben gyakorlatilag jártas és megpróbált ügyességü világi urak, más téreken lévén elfoglalva, ezen értekezletben alig vettek valami

fontos és tényleges részt. Nem volt semmi tanácskozási vezérfonal vagy szabályzat semmi előre megállapított a tagok által ösmert terv vagy munkálat, amely a tanácskozásoknak alapjául szolgálhatott volna. Ugy látszik, hogy egy kedélyes országos találkánál több, aligha lett volna az egész, ha Szoboszlai Pap István tiszántuli református szuperintendens, ezen esetben is mint mindenkor, jó előre nem gondolkodott volna a dolgokról s bizonyos kész munkálattal s fáradatlan közreműködésével hatalmasan elő nem mozdította volna a tanácskozásoknak olyan amilyen révparthoz jutását. Hogy mindez így ment, annak oka kitünő mértékben az, mert felkerekedtek már a haza láthatárán a fekete felhők s lett a költő szerint nemsokára „Kárpátoktól le az Aldunáig egy bösz üvöltés egy vad zivatar!”

Maga a hivatalos irat, amely ezen értekezlet tanácskozásainak folyamáról fentmaradt, nem tudni, hogy jegyzőkönyv-e hát avagy napló, vagy csak privát jegyzet. Alig van abban türethetőleg indokolva valami; holott mindnyájan jóltudjuk, hogy ott, ahol a tanácskozásokról részletes és kimerítő napló nem vezetetik, magának a jegyzőkönyvnek egyik elengedhetetlen fő feladata az, hogy nyomosan, világosan és szabatosan indokolja azt, amit a tanácskozó testület többsége ohajt vagy akar.

Igy lévén a dolgok, nem ígérkeznek valami tanulságteljeseknek az egyetemes értekezlet jegyzőkönyvének zsinatra vonatkozó pontjai sem, amelyek közül a legelső, szeptember 5-kén, 25-dik szám, alatt a lehető legegyszerűbben így kezdődik: „Indítvány tétetik egy közelebb tartandó nemzeti zsinatról“, Erre nézve aztán a megállapodás mindjárt az lön, hogy ezt a kormánynak előlegesen be kell jelenteni, hogy a zsinat tagjai képviselet útján s lélekszámhozi arányban választassanak, papi és világi rendből egyenlő számmal, minden 50,000-re két követ esvén“. Az egyházkerületekre eső követek száma így intéztetett el:

A tiszántuli . . .	36
tiszáninneri . . .	14
dunántuli . . .	12

dunáninneri . . . 16

erdélyi . . . 18 képviselőt választ. Tanár mindegyik kerületből kettő választatik. — A választó köröket mindegyik kerületre nézve, annak közgyűlése állapítja meg. A választó körök nem szoríttatnak arra, hogy csak a magok kebeléből válasszanak képviselőket, a választásnak azonban minden esetre abszolút többséggel kell történni, hogy azonban az, közvetlen legyen e vagy két fokú, az ismét az egyes kerületekre bízatik.

Szeptember 7-kén ismét elővétellett a zsinat ügye s kimondatott, hogy a zsinat Debrecenben, ahova azt Szoboszlai szívesen hívta, nem tartathatik, hanem az az evangélikus testvérekkel való könnyebb találkozás érdekében Budapesten fog tartatni. Kezdetül pedig a következő 1849-dik évi augusztus első napja tüzetett ki. A képviselőknek azonban, hogy kellően készülhessenek egypár hónappal előre meg kellett volna választatniok. Elődolgozatot, de nem kötelező utasítás gyanánt, a nevezetesebb tárgyakra vonatkozólag mindegyik kerületnek készítenie s azt a többiekkel jó előre közölnie kellett volna.

Tudjuk, hogy a zsinat kezdetül kitüzött időben, nem a magyar protestánsok zsinati veni sancte-i és hallelujái, hanem az egyesült osztrák és muszka seregek ágyui hangzottak a főváros körül épen úgy mint a Tisza síkjain és Debrecen alatt. Itt épen augusztus 2-kán délután vivotott egy reánk nézve szomorú emlékű csata. Szoboszlai Pap István pedig augusztus 5-kén, — tehát oly időben, amidőn, ha békés boldog kort éltünk volna, ő bizonyly a nemzeti zsinat egyik elnöki székében ülhet vala, — Szoboszlai mondom, Debrecenben a város házánál, helybeli lelkész-társaiyal együtt, mély levertséggel állott azon magyar főur előtt, aki mint teljhatalmu császári biztos vonult be Debrecenbe a muszka seregekkel. Ezen római katolikus főur, nyiltan és kemény hangon mondá: „ez a legközelebbi forradalom is, mint régiebb forradalmi országunknak, vallásfelekezeti szint viselt magán, a protestánsok szerepeltek benne főkép, előjogokat kíván-

ván magoknak nyerni, más felekezetek jogainak megszorításával stb. De a kormánynak gondja lesz reá, hogy ez ne történjék“. — Szoboszlai, „megindulva és sirva,“ de rögtön és határozottan elhárítá a vádat, mondván a többek közt : „oly lelkiösmeretességgel állítom, mintha csak Isten ítélő széke előtt állanék, hogy soha bennem, de hitsorsosaimban is, más hitű honfitársaink elnyomására szándék és gondolat nem volt és nem is lesz“. stb. Nem sokkal ezután történt az, ha jól emlékezünk, hogy a most tőlünk, mint f o s z t o g a t ó k tól oly hangosan féltő Religió is nyíltan kimondá, hogy a forradalom szülő oka a protestantismus; annál fogva itt az idő, hogy ez elnyomattassék. stb. ¹⁾

¹⁾ Szoboszlai is kétségen kívül egy volt azon nagy emberek közül, akiknek azon szomorú végsors jutott osztályrészül, hogy az ő kortársaik félreértése vagy épen gyanúsító és kárhoztató ítéletei között szálljanak sirjokba. Gyengeség, volt a Szoboszlai jellemében is, de a nemes, szép és erőteljes vonás sokkal több volt abban. A dicsőséget, kitüntetést s a hatalmasok előtti kedvességet, talán jobban szerette mint kellett volna s így természet szerint óvakodó, féltékeny és tartózkodó volt; de azért tudott ő bátor is lenni a végletes pontokon. Az említett teljhatalmu császári biztos, azt is rendeletileg követelte pl. Szoboszlaitól, hogy az épen következő vasárnap, a nagy templomban tartandó isteni tiszteleten, ünnepelesen és egyszerre vonja vissza és kárhoztassa el mindazt, ami a forradalom alatt a szószekből mondatott, és adjon hálát a néppel együtt a muszka seregek győzedelméért. Szoboszlai szelíden, ügyesen, de mind a kettőt visszautasította; az „egyszerre való visszavonás ugymond, nem állhat meg a szószerék tekintélyével, botrányt és eszmezavart szülne; ami pedig a győzelemérti hálaadást illeti: „excellenziád forgott a városban, látta népünk jelen inségét, nyomorát; bízom bölcs ítéletére, nem ellenkezik-e a vallásosság érdekével, hálát mondatni most a néppel a reászállott csapásért.“ stb. A főúr, Szoboszlai szelid, ügyes modora és nyomós észrevételei által le lett fegyverezve s monda : „Nagyságod belátására bízom a dolgot“. — Vallásunk pozitív alaptanai, felekezetünk hitvallása, egyházunk és iskoláink államjogi viszonyai és autonómiája iránt nem volt Szoboszlai hűtlen sohasem. Egy percig sem türte volna ő el a bibliát és hitvallást csufoló papot, sőt ha az ő korában indult volna meg holmi modern theologiai áramlat, kész lett volna a legujabb theologiai irodalmat komoly tanulmányozás tárgyává tenni, hogy az ellenkezőket a tudomány fegyvereivel is visszaverhesse. Ifjú korában darab ideig tüzetes figyelemmel kísérte a külföldi theologia irodalmát; későbbben sem volt a kortól elmaradt ember, sőt ha a körülmények úgy hozták magokkal, a fenforgó nagyfontosságú tárgyakat, gyönyörű szép észtehetségével rövid idő alatt, annyira hatalmába hódította, hogy a legkitünőbb szaktudósokkal bátran szóba állhatott; a valódi tudományos hajlamot

V.

Ugy látszik, hogy a bécsi kormány, ama főur s a Religió emlékeztetése s buzdítása nélkül is jól ösmerte a protestans egyház iránti teendőjét, mert „avégre, hogy ezen egyház előljárói, hivatalukkal többé vissza ne élhessenek és a népet lázadásra ne csábithassák“, már 1850. február 10-dikéről megjelent a bresciai győzőnek, az emlékezetes Haynau-nak ösmeretes rendelete, mely egyházunkat, vitéz osztrák katonásan rövid uton kurta vasba verte.

A zsinatról szólni sem lehetett, mindaddig mig meg nem jelent Albrecht főhercegnek Magyarország polgári és katonai főkormányzójának 1854. július 3-dikán kelt rendelete, amely egyházi kormányzatunkban, a Haynau-féle rendelethez képest némi könnyebbülést hoz s egyszersmind megigéri, hogy a protestánsok, egyházuk alkotmányának átalakítása ügyében ki fognak hallgattatni.

Ezen rendeletet, e mi egyházkerületünknek 1854-dik évi októberi közgyűlése vette fel, s a nyommasztó időkhöz képest valóban dicsérendő egyeneséggel s az autonomia iránti őszinte hűséggel kifejezte, hogy az 1791. XXVI. t. c. alapján s az azt követett események példája szerént, a kihallgatásnak legcélszerűbb utja és módja nem lehet más, mint a zsinat. J, k. 1850. okt. 19. 20. sz.

képességet és működést pedig, az ifjakban szintugy mint az irodalmi férfiakban bizton felösmerte s mindenkor meg tudta különböztetni a léha szenvelgéstől és üres pöffeszkedéstől. Ő a legsúlyosabb absolut korban, ostromállapot idején, a legfelsőbb helyre intézett folyamodványaiiban is mert hivatkozni a bécsi és linci békekötésre s az 1791. XXVI. sarkaiatos törvénycikkre. Az osztrák kormány protestáns iskolák felibe csak protestáns schulinspektorokat nevezett ki, de Szoboszlai, az ő saját egyházkerületére nézve, még ezt is darab ideig a legszivósabb kitartással meggátolta. — Ismétlem, hogy gyengeség nélkül nem vólt ő sem; de bizonynyal nem érdemelte azon bizalmatlanságot, gyanusitást és károztatást, amelylyel, élte estvéjén sokan ellene fordultunk. Ő ezt különben maga is jól tudta s élte utólsó évében, egyik jegyzékszerű iratában nyugodtan hivatkozik lelkiösméretére s az Istennek ítélszékére. Hiszem, hogy a jövő kor elfogulatlanul fogja méltatni őt. Én részemről örülök, hogy alkalmyszerüleg, e néhány sort szentelhetem emlékeztetének.

Az osztrák kormány azonban, a zsinatról tudni sem akart, hanem saját tetszése szerént hallgatott ki egyházunk szervezete ügyében, némely általa Bécsbe felhívott egyéneket. Az 1856-dik évi augusztus 21 dikéről pedig, egyházkerületünkhöz is leküldött nyomtatásban egy kész egyház-alkotmányi tervezetet, azon egészen váratlan s z a b a d e l v ü felhívással, hogy a felett szabadon nyilatkozzanak az egyház-kerületek.

Szoboszlai már nem élt; 1855. aug. 14-dikén hunyt ő el. A közelebbi időkben, a világesemények szellője is élénkebben lengedezett egy kissé, s a csüggedésből már élénken ébredező magyar honfiak, a szinte nem rég elhunyt nagy költő Vörösmarti hattyu dalával kezdék sejteni, hogy az abszolutizmus kevély árjainak lejobb száltával közelget „a Nőé bárkája, mely egy új világot zár magába“, — és hogy „lesz még egyszer ünnep a világon.“ stb. Nem szégyeneljük sőt nem is tagadjuk, hogy miként a hatalmas és uralkodni oly igen szerető római kathólíka, ugy a szegény magyar protestáns egyház sorsára és érületére is voltak a hazai s a világesemények kisebb s nagyobb befolyással. Nem csuda tehát, ha a magyar protestáns egyház vezérférfiai is, saját egyházi múltjok lelkesítő tudata s pozitív alapokon nyugvó jogérzetök mellett, a külső eseményekből is vettek bátorságot, a protestáns egyházat szervezni akaró, már konkordátumos s Róma szolgálatában álló osztrák politikával szemben.

Igy lett az, hogy e mi egyházkerületünk, a bécsi kormány említett alkotmányozó tervének leérkezését be sem várta, hanem már előre biztos hírét vevén annak, 1856. aug. 6, s több napjain tartott közgyűléséből mind határozatilag mind feliratilag kifejezte, hogy az 1848. előtti törvényes alapokra való visszahelyezkedést és ezután a z s i n a t megtartását óhajtja és kéri. 1856. aug. 26. sz.

Midőn pedig csakugyan leérkezett már az említett törvényterv, e mi egyházkerületünk 1856. október 5-dikén vette azt tárgyalás alá s ünnepélyesen kimondá, hogy azt, ugy a mint a kormány célozta, semmi szín alatt el nem fogadja, ha

nem azt kéri miszerint: „Méltóztassék Ő Felsége bennünket az 1848. előtti törvényes állapotba visszahelyezni s így presbyteri hatóságaink törvényszerű kiegészítése után, az eddigi törvények s gyakorlat szerénti képviselői alakban összehívandó egyetemes zsinat tartására kegyelmes engedélyt adni, hogy abban eddigi kánonainkból, hitelveink alapján, a hálás tisztelettel fogadott törvénytervnek is figyelembe vételével, egyházi szervezetünket meg nem változtatva, de csak főkélyesbitve megállapíthassuk s egyszersmind iskoláinkat, melyek egyházi életünknek élet gyökerei s ezzel elválhatatlanul összefüggenek, az 1791. XXVI. §. értelmében magunk szervezhessük és ekképen lelkiösméretünket az egyházi és iskolai élet tekintetében megnyugtathassuk.“

Egyházkerületünk ezen közgyűlésén oly komoly és határozott volt a zsinat iránti óhajtság, hogy rögtön egy hét tagból álló központi bizottság neveztetett ki, a zsinati előkészületekkel való foglalkozás végett s egyszersmind az egyházmegyék is felszólítottak, hogy előkészületeket tegyenek, adatokat gyűjtsenek s azokat a központi választmányhoz küldjék be.“

Ezenkívül, a kérdés alatti nagyfontosságú tárgyra vonatkozó végzés megküldése mellett, a testvéregyházkerületek is felszólíttatnak, hogy csatlakozzanak azon mi küldöttségünkhöz, amely kérelmünket a Felség előtt nem sokára személyesen fogja előterjeszteni Bécsben.

A felhívás nem maradt egészen siker nélkül, mert a következő 1857-dik évi ápril 20-dikán, a dunamelléki, dunántuli és tiszántuli egyházkerületek küldötteiként huszonkét tekintélyes magyar református egyén állott Bécsben a Felség előtt s különös hangnyomattal hivatkozván a külhatalmak által garantírozott békekötésekre s a „hitelveink“ szerént egyházunktól semmi körülmények között el nem választható iskolákra, vagyis azok autonom szabadságára, kérte az egyházi és iskolai teljes autonómiát és a szabad zsinat tarthatást. De kérte ugyanezt, nemcsak az említett három kerület, hanem a Felséghez intézett feliratokban mind a nyolc.

Ezen kérelmeknek sem lett semmi sikerök, mert nem csak az, hogy zsinattartásra engedély nem adatott, de 1859. szeptember 1-ről kiadatott azon császári nyílt parancs és azt követő miniszteri rendelet, amelyek már, a legfelsőbb államtekintély paizsa alatt erőhatalommal akarták rendezni és gyökerestől ujraszervezni a magyar protestáns egyházat. Ezekkel szemben is azonban, mind a nyólc egyházkerület kinyilatkoztatta, hogy az egyház szervezetét csak a zsinat változtathatja meg s ennek megtarthatását egyenesen kérelmezte is.

Ügyünk ezen korszakában azonban, legfontosabb volt a fellépés, különösen reformált egyházunk részéről akkor, amidőn a mi négy egyházkerületünk s az evangelikus bányakerület részéről 1860. január végén, egy 31 tagból álló küldöttség jelent meg Bécsben, avégre hogy maga a Felség előtt a patens visszavételét és az autonom szabad zsinat tarthatását kérelmezze. Azon előterjesztésben, a mely ez alkalommal, a Felség előtt élő szóval elő nem adathatván, írásban nyújtott be, nyilván mondatik hogy „egyházkerületeink a legközelebbi tíz év folyamán, egyenkint és egyetemlegesen, lankadatlan reménységgel és meg nem szünő buzgalommal, Felséged előtt folyvást azért esedeztek, hogy engedjék meg nekik, autonómikus zsinatba egybegyűlve, önállóan törvényeket alkotni“; egyenesen sérelmül említettik fel itt is, hogy a felekezet kihallgattatása nem zsinaton történt, s a fő kérelem Ó Felségéhez most is az, hogy engedjen autonom törvényhozó zsinatot tarthatni.

Az 1860-dik évi május 15-diki legfelsőbb kézirat, a melynek létrejövetele, főleg ismét az európai nagy fontosságú események befolyásának köszönhető, a patens feletti aggodalmakat teljesen megszüntetvén, szabad utat engedett a magyar protestáns egyháznak arra, hogy az 1848. előtti törvényes alapokra tényleg visszahelyezkedjék. Ezen mi kerületünk ekkor sem tette félre, legalább egyelőre a zsinat ügyét, sőt 1860. juniusi közgyűlésének 7-dik szám alatti végzésében, erélyesen felhívja azon bizottságot, a mely már több évvel ezelőtt kineveztetve zsinati előkészületekkel foglalkozott, hogy mü-

ködését folytassa s „a közbejött körülmény-változások szükségéhez alkalmazza.“

Az 1860-dik évi ősszel Debrecenben tartott egyetemes ref. értekezlet vagy bizottság (konvent) a zsinatra nézve „azt véli, hogy midőn majd a jogok tetteleges gyakorlatába való visszahelyezkedés, az előadott módon és fokozatokban vóltaképen megtörténendik: akkor fog eljöni annak ideje, hogy ha az egyházkerületek szükségesnek és célszerűnek látandják, a zsinatra való előkészületek törvényesen megtéssenek.“

Ezen véleményre aztán, e mi egyház-kerületünk közgyűlése, néhány nap mulva, azaz 1860. október 6-dikán, a jegyzőkönyv 12 dik száma szerént ezt határozta: „a zsinatra nézve az egyetemes bizottság javallatával öszhangzólag azon véleményét s a maga részéről határozatát nyilvánítja egyházkerületi közgyűlésünk, hogy a zsinatnak és az ahoz való előkészületek megkezdésének ideje akkor jövend el, midőn a fentebb megállapított törvényes egyházi szervezet életbeléptetve és megszilárdulva lévén, az egyházkerületek egyeteme a konventek javallata folytán, mind az egyházi autonómikus törvényhozás biztos sikerének, mind más e tekintetben figyelembeveendő nagy fontosságú körülményeknek tekintetéből veszély nélkülűnek, célszerűnek és szükségesnek tartandja azt.“

Ettől fogva aztán, csak akkor tűnik fel nálunk egypárszor és igen egyszerűen a zsinat neve, midőn valamely egyetemes fontosságú ügy zsinatra utaltatik s midőn a többi egyházkerületek részéről a határozatképes konvent felállítása sürgettetvén, erre mi ismét igen egyszerűen azt feleljük, hogy az, törvényesen zsinaton kívül nem történhetik. Majd jött a zsinattartásnak a mi egyházmegyéink általi indítványoztatása és sürgetése, s a legujabb időkben mind az öt ref. egyházkerület általi elfogadtatása; de nem azon indokokból s nem is azon mindenféle célok elérhetése végett, amelyek a mi egyházmegyéink irataiban emlegettetnek s a melyeket, ha már egyszer a tűzetes utbaigazítás nyomban nem kísérhette őket, a kerü-

leti jegyzőkönyvből is bátran s az ügy minden kára nélkül ki lehetett volna hagyni; — hanem most egyelőre legalább azon indokból és célból akarják az egyházkerületek a zsinatot, hogy egyházunk országos alkotmánya s oly régóta ohajtott szerves egysége, minél szilárdabban megállapíttassék. Ezt kívánja az ügy hazai multjának felmutatott folyama, szintugy mint a jelennek s jövőnek több nagyfontosságú érdeke.

De bezárom már végre a hosszadalmas beszédeket, a lelkésztársakhoz egy kérelemmel! Bizonyosan sokan vannak közöttök, akik nemcsak a „püspökségnek“, hanem a konventi és zsinati képviselőségnek „jó dolgát“ is buzgón kívánták s kívánják; és ez, nem is hiba. De még kevésbé lenne hiba, sőt bizonynyal a jó dolgok egyik legszükségesebbike lenne az, hogy az egyházi törvényhozás és alkotmány ügyét, mind a hazai, mind különösen a külföldi irodalom mezején minél többen tanulmányoznák; hogy igy aztán lenne jól a dolga valahára ne csak minden püspöknek s konventi és zsinati tagnak, hanem magának az egész egyháznak is! Amen!

Debrecen, 1877. jun. 13.

Révész Imre.

II.

A tiszánineni ref. egyházkerület választmányi javaslata, felirata és végzése zsinattartás ügyében, az 1846-dik évben, szeptember 24-dikén Poroszlón tartott közgyűléséből.

*Választmányi javaslat,
zsinattarthatásérti engedelem tárgyában.*

Folyó évi április 26. s több napjain Miskolcon tartatott egyházkerületi közgyűlés 40-dik szám alatti határozata által zsinatra vonatkozó ez ideig kelt iratok megvizsgálásával, s tett lépéseknek figyelembe vételével, a királyi Felséghez, zsinat

megtarthatása megengedéseért leendő fölírás iránti javaslat készítésére kinevezett választmány, június hó 18-dik napján tartott összeüléséből, alázatos véleményét e következőkben terjeszti elő.

Az 1840-dik évben Pesten tartatott gen. convent jegyzőkönyvének — melyen kívül zsinatot tárgyazó más okiratok, az egyházkerület levéltárából nem közöltethettek a választmánynyal — tudósítása után, mind a négy fő tiszteletű egyházkerületek összehangzó értelemmel kimondván zsinat tartásának szükségességét, a királyi Felséghez annak megengedéseért teendő fölírás egy időre még, csak azon okból halasztatott el, hogy az egyházkerületi főkormányiszékek elevei fölszóllítására, a felügyelések alatti egyházmegyék (egyház vidékek) a protestáns egyház életkérdései felett, melyek a zsinati munkálkodásnak leendő tárgyai, előlegesen tanácskozáván, s azok iránti nézeteiket, észrevételeiket, s kívánataikat előterjesztvén, ezeknek összesítésében a kellő előkészületek megtétethetnének. — Nem kételkedünk, hogy ezen előkészületi lépések, mikép egyházkerületünkben úgy a több főtiszteletű egyházkerületekben is megtétetvék már. — Azonban imé hat évek enyésztek el, és convent utján semmi sem történt ez ügyben, és hogy történendene, kilátás arra nem is mutatkozván, célhoz vezetőbbet e helyhezetben nem lát a választmány mást, mint a több főtiszteletű egyházkerületeket, és ágostai hitvallásu atyánkfainak négy főtiszteletű egyházkerületeit is a közérdek előmozdításában együtt munkálásra s részünkről is, ő királyi Felsége legkegyelmesebb színe eleibe zsinat megtarthatása megengedéseért esedezéssel járulásra testvérileg fölszóllítani.

Meg van erősen győződve a választmány: miképen minden protestáns egyházkerület, az előttök egyaránt nagy és fontos ügy szentségétől átihtetett kebellet fogadandják a hozzájuk intézendő fölhívást: mert távol van azon szomorú hiedelemtől, hogy lehetne protestáns keresztyén, hitvallása elvein oly hűtlen áruló, ki látván egyházunk életfájának, az ennek gyökerén rágódó rendezetlenség, törvénynélküliség férgének marconglása alatti hervadozását, s tapasztalván egyházi kormány

szerkezetünk elavult s összebonyolodott állapotából kinőtt ezerféle hiányokat, visszaéléseket, ne sejtene keblében föllángolását azon ohajtatnak : vajha a szép testület egét gyászosan fedő, százados boru, egy vidámabb nappal ígéréssel megvigasztaló derü által elüzetve, a rég emésztő sebek begyógyulnának, árva egyházunk kiemeltetve kinos helyzetéből, célszerű törvények napja világánál, szabadabban lehelve siethetne szép pályáján, dicső rendeltetését megközelíteni.

Nincsen, nem lehet, ki mély fájdalom nélkül tekinthetné prot. egyházi társaságunknak busító zavarba sülyedt, s lealázó sorsát, miszerint közöttünk, kik ugyan azon polgári törvények jótékonyágát élvezzük, ugyanazon hitvallás boldogító elveinek hódolásban egy vagyunk, az egyházi kormány szerkezetnek különbözősége elválasztó fal gyanánt emelkedik, mely a sziveket mindig bizonyos távolságban tartja egymástól, s mely megett — hasztalan titkolnánk — olykor némi bizalmatlanság lappangása véteti magát észre. — Hitünk szent óltára előtt testvérileg öleljük egymást, itt azon egy lélek elevenit bennünket, azon egy test tagjaivá összeforróttaknak érezzük magunkat, de az ezen magas szempontban egybeolvasadt szép testületet hány részekre szakgatta az egyházi igazgatást terhelő particularismus. — Itt a 200 s több éves Komjathii, — amott a Katona Geleji, másutt ismét a budai kanonok firmája alatt vitetik a kormányzás, melyeknek az előre törekvő kor fölesiráztatta újabb meg újabb szükségek kielégítésébeni képtelenségüket érezvén, különbféle statutumokkal s házi rendszabályokkal, megannyi erőtlen támaszaival az elavult, a roskadó félben lévő alkotmánynak, igyekeztek, s igyekeznek az egyházkerületek a nem létező, vagy erejüket vesztett törvények hiányait pótolgatni, mely változtatgatásoknak, módosításoknak, hogy úgy szóljunk, törvény foltozgatásoknak, ha lehet is némely esetekben pillanatnyi hatásuk, de célnak meg nem felelnek, életbe át nem mehetnek, s gyökeres orvoslást, a kóranyagot magában régólta lappangató testen nem eszközölhetnek.

Tekintsünk körül gyűléstereminkben, oly vegyes színezet

előmlését vesszük ott észre tanácskozásinkon, s végzéseinken, hogy bajosan vólnánk képesek igazgatási rendszerünknek valódi nevét megmondani; majd consistorialis, majd presbyterialis szellem lengi azokat át. — A protestantismus elveivel egyedül megférhető presbyterialis kormányzást affectalunk ugyan, de nem csaljuk-é meg magunkat; s megcsalattatásunkon nem kell-é pirulnunk, ha képviselőlet alapjára fektetés nélkül erőlködünk presbyterialis alkotmányt állítani, melynek szükségességét érezzük, de csak árnyékával is alig dicsekedhetünk. — Igen is, ugy nevezett presbyterialis tanácsosok ülnek össze, s consistoriumilag működnek, s végeznek.

És aztán az egyházi s világi elemeknek, melyeknek az egyházi igazgatásba egyaránt enged befolyást a protestantismus lelke s célja, egymáshoz állásának határozatlansága, mi ki nem apadó forrása káros bizalmatlanságnak s gyanúsításnak; a követelt jogokat tulterjeszteni törekvés hányszor aljasítja gyűléseinket, az egymást uralomra vágyással terhelő ezen két elemeknek küzdterévé, melyen aztán a tanácskozások egymás elleni kitörésekben merülve, az eredmény meghasonlás; a közjó szenved, a protestantismus elidegeníthetlen elvei, személyes érdekeknek esnek áldozatul, s így gyakran, a rends törvénynélküliség hinárijába alátaposott ügynek, kültekintély s hatalom által kell abból kiemeltetnie, mindig tetemes visszaesséssel a haladásra kitűzött pályán, mindig káros erőltetésével a protestans függetlenségnek. — Láttunk már több példákat erre, láttunk csak tegnap is.

Az iskolák kétségkívül az első helyet foglalják el, a társaság, az ország virágoztatására rendelt intézetek között, — Istenfélő keresztyéneket, hü alattvalókat, engedelmes jobbágyokat, a közjót áldozattal is előmozdítani kész, és becsületes polgárokat nevelni magas feladata annak. — De népiskoláink mostani szomorú helyzetökben, azt csak megközelíteni sem képesek. — Azon ezerféle hijjányok s fogyatkozások, melyekkel azok küzdenek, csak ugy lennének, avagy részszerint orvosoltathatók, ha a legszentebb érzelmek megtagadásával, a legfontosabb kötelességek feledésével a magok magzatainknak

szellemi és erkölcsi kiképzetésük iránt elfásult szülők azoknak használására törvény útján lennének kényszeríthetők.

A protestánsoknak házassági ügyeik felett még mindig világi törvényhatóságok által, és nemesak nem hitvallásunk elvei szerint, de több esetekben nem is a kegyelmes királyi patensek értelmében tétetik ítélet és gyakran olyanok által, kik a tőlünk idegenkedést nem bírják levetkezni, kik nem tanulnak s nem akarnak hozzánk közeledni. — Az 1791-dik évi 26-dik törvénycikk házassági ügyeinknek elítélését magunknak kívánja hagyni: de e jog gyakorlatába mi nem léphetünk; mert az elvekről, melyek szerint azokban eljárandók vólnánk nem vagyunk képesek számot adni a felügyelői jogot kézen tartó királyi Felségnek. — Itt is hangosan kiált hozzánk a zsinat megtartásra fölhívó szó.

Senki sincs azonban, kit könnyörületlenebb kezekkel osztorozna ez az egyházi igazgatási rendezetlenség, s törvények hiányzása, mint a szegény egyházi szolgálkat. — A nép, miután a lelkésznek szabad választás szerinti hívhatásához hozzá csatolta már, a korlátlan tetszésszerinti elbocsátásnak, vagy talán inkább kitasztásnak jogát, eltanulta, tanulta pedig azoktól, kik privilegiált fenségökben a királynak sem adózni dicsekesznek — eltanulta az evangélium sáfárját lenézés tárgyául tekinteni, ki az ő kegyelemkenyerén teng, melyet az adó kénye szerint kiűthet kezéből. — Éljen a lelki tanító hivatalának, töltse be lelkiisméretesen kötelességeit, feddödjék, s dorgálódjék az uralkodó vétkek ellen, a magát megsértettnek vélt gög, bosszút szomjuzva kell föl ellene és tud az ártatlan ellen elidegenedést vásárolni: és a magát neki áruba vetett tömeg kétharmada elszavazza a törvény által nem védettnek feje felől az idő viszontagságaitól óltalmazó fedelet, kiszavazza az eddig is szükön szegett kenyeret annak és nyomoru családjának szájából s vándor botot nyujt kezébe választásra felhagyva csak : éhen halni, vagy koldulni. — Van-e hivatal az emberek társaságában ily keserü bért arató? Törvényektől, zsinaton alkotandó törvényektől — lehet egyedül várni a bizonytalanságban sinlő papság sorsa felett borongó éjjuek föl-

derülését, egyházakat, egyházi, akár világiakat egyaránt kötelező, azoknak egymáshozoi viszonyaikat szorossan meghatározó, jogaik élvezetében biztosító, s kötelességeik teljesítésére szigoruan szorító törvényektől.

Egyébaránt, a protestans egyházban létező rendetlenségek, s igazgatási rendszerünknek hijányai, s az ezekből eredő mindennapos ártalmak egyházakat, s egyháziakat átkosan sujtó rosszak, oly gyakran, oly bőven, oly fájdalmas hangon elmondatvák már, miképen tartani lehet tölle, hogy a sopánkodásban kifáradtak, ismét a kedves semmit sem tevés ölébe, hajtjuk le fejünket pihenésre.

Nem, — ne engedjük tovább is az éveket tétlenségben, vétkes apathiaival felettünk elrepülni. — A nemzetek haladnak, ujjá születetésökön nemes lelkesedéssel törekszenek, s siker koszoruzza fáradozásukat. — Ne szunnyadozzunk mi is e közönséges fölbredés idején : ne panaszkodjunk csak mindig, ne sohajtozzunk sorsunk nyommasztóságán. — B. e. őseink kiállották a nagy harcot, s mi bizony eléggé kipihenhettük magunkat, a dicsőültek által megmenthetett romokon. — Mozduljunk ki, s kezdjük uj harcot, és küzdjük álhatatosan, küzdjük, nem többé a lelkiismeret szabadságának elfojtására irányzott ostromok visszaverésére, — ezek hála a fölvilágosodás Istenének! hála utóbb elhunyt három felséges Fejedelmink dicsőült szellemeinek : hála atyailag országló legkegyelmesebb királyunknak! — ezek megszüntetvék : de küzdjük a rendetlenség, rendezetlenség, s törvénynélküliségnek, protestans egyesületünk saját keblében marcongló hydrájával. Az 179°/₁. évi 26. t. cikk visszaadta s biztosította jogainkhoz támaszkodva, folyamodjunk kegyelmes Fejedelmünk királyi széke elébe, és esedezzünk engedelemért zsinattarthatásra. Ne engedjük álokoskodásokkal elaltatni magunkat, mintha zsinattartásra, még megérve nem volnánk. — Bizony az éhező egyszerre meg van érve a megalégittetésre, a szükölködő az alalmazsna elfogadására, a szerencsétlen a megszabadittatásra. — Az idők elvégződéséig, s az örökkévalóság elkezdődéséig tartó fenállásra számított törvényeket, rendszabályokat, csak-

ugyan nem fogunk, s nem fogna a nap alatti világ, minden bölcsesből összealkotott zsinat is szerkeszthetni, — azt, csak isteni mindenhatóság — tudóság tehetné; — de nem, ilyet maga az istenség sem akarhatna, mert nem akarhatja képére teremtett gyermekét legdicsőbb előnyétől, a végetlenül tökéletesedhetés ajándékától megfosztani. — Imé országunk rendeit, nemzetünk képviselőit, három évről, három évre öszvegyűjti a hon boldogságán függő gondoskodás a királyi szék körül, hogy a korokat leélt, a gyakorlati életben többé nem használtathatóknak bizonyított törvények helyett újabbak, a nemzet haladó kifejléséhez alkalmasabbak, korszerűebbek alkotassanak. — Tegyük mi is ezt időről-időre, aszerint, mint a föltűnedező szükségek követeléndik. — A jövő nemzedék szinte úgy gondot viselend magáról.

Kerestessenek meg hát, a több testvér egyházkerületek, miképen ágostai vallástételi kedves atyánkfianak négy egyházkerületei is, hogy hozzánk kapcsolódott lélekkel, ők is részokról kérjenek zsinatot, és zörgessenek, zörgessenek mignem megnyittatik, kérjenek mignem megadatik; hadd legyen zsinat, hadd folyjék abból, az ott hozandó törvényekből, rend, megelégedés, vigasztalás, jólét egyházainkra, iskoláinkra, protestans társaságunk minden egyes polgáira. — A legkegyelmesebb király, kinek bölcsessége közelebb is honunkban, a vallásbeli versengéseknek, és bizonytalanságoknak, ujj és a fölvilágosodott kor lelkétől igénylett törvénnyel kívánt véget vetni, jóváhagyást szólland igazságos, igénytelen, s törvényszerű törekvésinkre, Isten pedig, a világosság, és erkölcsi rend Istene! áldását szállitandja azokra.

Abban a hiedelemben, hogy a főtiszteletű egyházkerület, közelebb tartott közgyűlése alkalmával hozott határozatához képest, a több főtiszteletű egyházkerületek ily értelembeni fölszóllítására megegyezését méltoztatandik adni; kötelességének ismeri a választmány az ő királyi felségéhez nyujtandó esedezés töredékét is alázatosan előterjeszteni e következőkben :

Felséges! stb.

Öröme intő jelenésekkel találkozunk mindenütt az életmezején. — A jobbra törekvés, előhaladás, tökéletesedés szelleme bódgító változásokat áraszt el, az élet minden viszonyaira. — Kibontakozva az előítéletek megrögzött ferde szokások, az élet valódibb céljaihoz többé nem alkalmas törvények láncából, célszerűbb, a bódogságnak biztosabb alapot szolgáltatató intézkedések, rendelkezések, s törvények segítségével egyengetik az emberiség minden osztályai, alacsonyabb s magasabb helyzetűek, maguk előtt az ösvényt, melyen a sikert ígérő remény fáklyája világánál tévedés nélkül közeledhessenek, az óhajtott jobblét kies paradicsoma felé. — Így látjuk ezt, ma, mindenfelé, így köröttünk is. — Felséged trónjáról, áldás sugárzik széles birodalmára, széles birodalma minden polgáira. — A szellemekben, mint az anyagiakban hü gondoskodással öröklik Felséged, népeinek bódogsága fölött; felségednek bölcseséggel, és tiszteletre ragadó mérséklétséggel jellemzett kormánya alatt, zavartalanul viruló békének megnyugtató árnyában, vidám tenyészésnek indultak az igaz, a jó, a hasznos. — A józan szabadságnak, egységnek, bátorságnak, bódogságnak, időről-időre tartósabb, rendületlenebb ótalom készül Felséged atyai jóakarátának, és népei kívánatának összetalálkozásából született törvényekben, egyesekre, mint az egészre üdvöt és áldást hintőkben. — De mikor a közönséges ébredésnek, ezen, oly szép, oly szerencsés jövendőt ígérő jelenetein szivünkben örvendünk, fájdalom fojtó érzete zavarja örömlenket, ha protestans egyházi társaságunkra egy tekintetet vetünk. — Életjelenség mutatkozik mindenfele, mozgalom, haladás mindenütt, csak ez kénytelen a régi tespedés szomorú állapotában vesztegleni; nem, mintha nem volna akarata haladni, hanem mert lenyomó lidéreként nehezkezik reá állásának ingatagsága, s törvényt nélkülöző helyzete. — Mondhatnók: 300 év óta, s így létele első pillanatától fogva, játékul volt ez vetve a történet változó szeszélyének; nem fénylett előtte tüzoszlop, mely lépéseit biztosan vezette volna;

hajója iránytű nélkül evedzett az élet hullámzó Oceánján, törést szenvedve gyakran a bizonytalanság, s határozatlanság szirtjein — Ha talán némelykor egy töredéke annak gondoskodott is saját körében tett intézkedések által bajainak enyhítéséről, nem emelkedhettek azok az egésyre jótékonyan ható s annak minden részeit egybefoglaló, s egyaránt kötelező rendszabályokká. — Érzették az ezen határozatlanságból eredett tömérdék fogyatkozást — bődög emlékezetű őseink, és óhajtván elhárítani azokat, a fájdalomosan vérző sebet begyógyítani, több mint félszázad előtt esedezve járultak Felségednek, dicsően országlott, halhatlan emlékü eldödjé II-dik Leopold ö Felségének királyi széke elébe, egy közönséges egyházi zsinat megtarthatásának megengedéséért. — Az esedezés kegyelmesen meg lön hallgatva. Az uralkodói bölcsességet, gyermekei s alattvalói iránti legtisztább atyai szeretettel párosított legkegyelmesebb fejedelem engedelmével megnyílt s megtartatott a zsinat 1791-ben, és az azon kor szükségéhez, kívánathoz idomított egyházi törvények megszülettek, megszülettek, de bölcsőjökben sirjokat találtak; mert királyi szentesítő szó életet nem lehelt azokba soha, és a protestans egyházi társaság állapota, mai napig is oly rendezetlen, rendezetlenségében oly rideg, oly gyászos, oly nyommasztó mint vólt; visszaélések, fondorkodás, magányérdekek, önkény, tudatlanság támasztotta ezerféle zivatarok dulnak ennek keblében, az ártatlanul megbántattaknak — nem tűnik itt törvényekben barátságos csillog föl, melynek sugárai fölvilágosító fényt vetnének ügyének igazságára; a társaság nyugalmát háborgató nem lát hatályos rendeletekben rakoncátlan vágyait visszahátráltató korlátot; nincs mi védelmezze jogai élvezetében az erőtlent, nincs, mi kötelességeinek határai közzé igazítsa az önkénykedő hatalmást.

Az értelem józan felvilágosítása, s megtisztult elvekkeli gazdagítása, a szívbe és akaratba, az igazság és szeretet mennyei gyümölcsöket hozandó magvainak behintése, ezen a csupán anyagi, s alacsonyabb érdekre szoritkozó világi társulatok törekvésein, oly végetlenül felülemelkedő felséges, egye-

dül neki tulajdon cél felé, mostani rendezetlen, törvényeket nélkülöző gyászos helyzetében, nem, vagy csak elszomorítólag lassu lépésekkel közeledhetik protestans egyházi társaságunk, rend, törvények után sohajt, eseng, — kiált azért minden egyes protestans s az egyetemes protestans egyház; törvényeket kíván, követel s parancsol annak célja, jelen állásához, szükségéhez, az értelmiségben növekedő kor kívánataihoz mért törvényeket.

A fent érintett, nemzetinek egyedül neveztetetett budai zsinat intézkedései, ha valaha törvényi tekintélyre emelkedhettek volna is, ma ki vólnának idejükből fogyva. — Csaknem két nemzedék dült attól fogva enyészet ölébe; a világ órájának mutatója egy nagy mozdulatot tön előre; a nem várakozó idő visszatartóztathatlanul folytatja menetelét, ragadva magával akaratlanul gyermekeit; annak méhéből más újabb szükségek merülnek fel; az elébbiektől különböző körülmények fejlenek ki, változtak a társasági viszonyok, változott a protestans egyházi társaságnak a polgári állományhozi állása, változtak annak szükségéi s kívánatai. — Ezeket kielégítő törvényektől s az ezek erejével megállapítandó rendtől várja protestans egyházunk, egy jobb lét hajnala földerülését. — Mire nézve mély tisztelettel, jobbagyi hódolattal esdeklünk Felséged legkegyelmesebb színe előtt: méltóztassék királyi magas kegyelméből, minket protestansokat zsinattartásrai engedelmének megadásával megvigasztalni. — Felségednek alattvalói millióira kiárasztott atyai gondoskodása, az a hű szeretet, melyel Felséged azon pillanattól fogva, melyben fölszentelt fején, a magyarhon koronája ragyogni elkezde, ölelte azokat, kiken a gondviselés Felségedet országlóvá, s atyává rendelte, annyival kevésbé enged könyörgésünk meghallgatatlannul maradásán kételkednünk, mivel az 1790/1-diki országgyűlésnek, a magyarhoni protestansoknak vallásbeli szabadságokat megerősítő Bécsi és Linci békekötések alapján készült 26-dik törvény cikkelye 4-dik pontjának betüiben biztos kezességet birunk arra, hogy a két vallástételü Evangelicusoknak, az ő vallások elveivel megegyező rendnek fenntartá-

sát eszközlő törvények alkotására, szabadságokba hagyatik, a királyi Felsőnek ebéli szándékokról eleve tudósításával zsinattartásra egybegyülniök.

Legkegyelmesebb Urunk! mikor minden, az élet alsóbb körében forgó testületek is szerencsések, a Felsőged legkegyelmesebb jóvá hagyása hozzájárultával megerősített rendszabályok óltalma alatt nyugalomban működhetni, — minket protestansokat, kik a Felsőged magas személyéhez hű ragaszkodásban, s őszinte szeretetben, magunk feletti elsőséget másoknak soha sem engedünk; kik vallásunk amaz Isteni parancsolatától: „Istent féljétek, a Királyt tiszteljétek“ áthatott s ihletett lélekkel Felsőgedhez, az idő szélvész és viharos, valamint tiszta fényvel ragyogó napjaiban egyaránt, forró szeretettel, s tisztelettel ragaszkodó alattvalókat, — a honnak saját boldogságukat a királyi szék dicsőségével összeforrasztó polgárokat törekszünk nevelni, minket a Felsőged bölcs rendelkezéseit mindenkor tisztelő, engedelmességgel fogadó gyermekeit, nem fog Felsőged továbbra is, ezen magunknak hagyott fájdalomteljes állapotban sinleni engedni; az átok súlyát, melyel jelenlegi rendezetlen sorsunk terhel bennünket, kegyes leend Felsőged egy jóvá hagyást nyilvánító királyi szavával róllunk elfordítani, s a magyarhonnak, Felsőged, szelid és bölcs kormányzása mellett naponként tökéletesebbülő polgári törvények véd paizsa alatt, magokat boldogoknak valló polgárai között, nekünk e részben is helyet készíteni. Minden valódi protestánsnak szive óltár gyanánt emelkedik, melyről hálaáldozat leng naponként a világosság és rend Istenéhez Felsőgednek boldogsággal hervadatlanul virágzandó életéért, valahányszor föltün emlékezetében a határtalan szeretet, s mélyen ható bölcsesség, miszerint Felsőged a legközelebbi múlt országgyűlésen alkotott törvények által különböző felekezetű keresztyén alattvalóit, a kölcsönös viszonyosság elvének megálapítása által, egymáshoz közelebb vinni, és a lelkiismeret szabadságát visszaállítani méltóztatott. — Ezeknek vigasztaló emlékezete által keblünkben felköltött erős hittel várjuk: nem fogunk Felsőgednek igazsággal és szeretettel övedzett

trónja elől meghallgatatlanul szomoruan távozni kénytelenített, midőn mély tisztelettel, gyermeki bizodalommal s jobbágyi hódolattal ismételjük esedezésünket: méltóztassék Felséged a zsinat megtarthatására megadandó legkegyelmesebb engedelmeivel bennünket megörvendeztetni. — És e hitben élvén, az idézett törvénycikkelyben előnkbe irt kötelességünkre engedelmisséggel figyelmezők, Felségednek, mind a két vallástételü evangelicusokra kiterjedő felügyelői jogainak szenteknek tartásával, alázatos és mély tisztelettel fölterjesztjük; hogy a megtartandó zsinatra, egyházkerületünk kebeléből; ennek kiterjedése utáni számítással, összesen 31 személyek lesznek követül küldendők; tárgya annak lenne kirekesztőleg egyházi igazgatásunknak irányt adó törvényeknek alkotása; helyül óhajtjuk az ország közép pontját Pestet.

A kik egyéb aránt stb.

Mindezeket, melyek a testvérkerületekhez mind megküldetének csak következő rövid végzés kísérte volt:

189. szám. Többször tisztelt egyházkerületi algondnok ur előterjesztésének folytán és következtében felolvasatott a zsinat megtarthatása megengedéseérti folyamodvány megkészítésével megbízott választmánynak bemutatott munkálata.

Mely általános helyben hagyattatván és elfogadtatván, az előadott javallat nyomán a több, mindkét vallástételü fő-tiszteletü egyházkerületekkel oly felhívással rendeltetik közölni, hogy a tisztelt egyházkerületek is magok részéről járuljanak folyamodásokkal a királyi Felséghez a zsinat megtarthatási engedelemért, hogy az ott alkotandó s Felséges koronás királyunk magas szava által szentesítendő egyházi törvények óltalma alatt, midőn egy részről egyházi társaságunk kebelében jelennen dülő rendetlenségek megszüntettetének, másrésztől az ohajtott egység avagy csak egy részben életre-jutásának is diadalát szerencsések lehetnénk megünnepelhetni. Fölhívásunk mellett tisztelettel értesíttetni rendeltetnek a tisztelt egyházkerületek, hogy mi, célhozi eljutásunkat siettetni óhajtván, nem késünk esedezésünket a többször em-

litett zsinati tárgyra vonatkozót, legkegyelmesebb fejedelmünk királyi széke elibe felterjeszteni.

III.

Néhány szó a tanár választásokhoz.

Az 1812-dik évben Drezdában elhunyt udvari főlelkész Reinhard, aki nemcsak mint templomi szónok és tudományos író, hanem mint egyházi és iskolai kormányzó is egyiránt kitünő volt, 1799-ben egy országgyűlési predikátiót tartván, annak folyamán így szólott a többek közt, az országgyűlés tagjaihoz: „Önök közül többen, azon rendkívül megtisztelő, de egyszersmind nagy fontosságú joggal birnak, hogy az egyházak s iskolák számára tanítókat válasszanak s azok felett felügyeljenek. Gondolják meg önök komolyan és az Isten előtt, hogy ennél fogva ezen intézetek sorsa s egész gyülekezetek s városok műveltsége és jólléte az önök kezében van s hogy Istennek és a hazának felelni tartoznak, ha ezen joguk gyakorlatánál szoros kötelességükön kívül valami egyébre is tekintenek; gondolják meg, hogy vagy világgosságot, vagy sötétséget, vagy erényt vagy bünt, vagy áldást vagy átkot hagynak át a következő századra ahoz képest, amint említett kötelességüket teljesítik.“ Miként általában több egyházi beszédét Reinhardnak, úgy épen idézett sorait is, oly jeleseknek tartja a művelt német közönség, hogy merőben világi használatra szánt remekirodalmi gyűjteményekbe is felszokták venni azokat; sőt épen a mult évben, egyik tudományos paedagog folyóiratban is, idézve láthattuk ama sorokat. Ne csudálja tehát a tisztelt olvasó, hogy ha mi is emlékezetbe hozni mertük azokat.

A német protestánsoknál világszerte elősmert jelességük a felsőbb tanintézetek; a tanárképzésre, vizsgára, választásra, iskolai kormányzatra és felügyeletre kitünő gond fordittatik; s mégis újabb meg újabb aggodalmak merülnek fel a tanárválasztás ügyében; minden oldalról bírálják s módosítani javítani akarják a tanárválasztási módozatokat.

Hát minálunk magyar protestánsoknál s különösen reformátusoknál miképen áll a dolog? Isten annak a megmondhatója! Leirhatatlan azon zürzavar, könnyelműség, szennyes érdekjáték, esetlenség, értetlenség és több eféle nyomoruság, amelyeknek fertőjében, néhol és néha a tanárválasztás ügye minálunk is fetreng.

Ha a választás helyének lelkésze, esperestje vagy szuperintendense, tekintélyes, hatalmas emberré nőhet ki magát; ha valamire való tudományos műveltséggel nem bír is, de annál nagyobb házat tart, széles rokonsági környezettel bír s főurakkal van ösmeretségben stb. stb. akkor a választás, kivált mult időkben, kitünőleg az ő kezében volt s a tanárságra vágyakozónak csak az ő kegyét kellett megnyernie. Történtek aztán nem egyszer igen szerencsétlen sőt botránysos választások; mert az említett minőségű „főpásztor“-tól, csak nagyon ritka esetben lehetett azt várni, hogy az ajánlkozóknak tudományos és tanári képességét figyelembe venni s méltányolni hajlandó vagy épen képes is lehessen. — Na de mondják, hogy midőn a nagy Révai Miklós halálával, megürült az akkor még egyetlen magyarországi egyetemen a magyar irodalom tanszéke; tehát a „magas“ kormány, minden illetékes körök nagy botránýára, kinevezett a Révai helyére egy Cinke nevű embert; — igen, mert ekkor a tanárválasztásra nézve, a legmagasabb jelszó ez volt: „Nem kell tudós, csak hüjobbagy!“ Épen ilyen eljárást nem egyszer követtek a mi érdemes főpásztoraink is. Így pl. épen a debreceni főiskolára nézve, amely Fényes Elek kitünő statisztikus irónk szerint, a pesti egyetem után, 1848 előtt legelső tanintézete volt a hazának, s épen a magyar irodalom tanszéke nézve is, történt hasonló esetlen eljárás. Midőn az említett tanszéket, amelyhez a könyvtárnokság is csatolva vala, egy derék falusi pap Réceseý János megalapítá, a választóknak épen fele, a debreceniek, egy derék ifju tudóssal Veseý Józséffal akarták azt betölteni, aki a debreceni főiskolában a legkitünőbb sikerrel futotta meg tanulóí s tanítóí pályáját, azután a göttingai egyetemen huzamos időn ke-

resztül tanulmányozott s tudományos hajlamának és képességének már kétségtelen jeleit adá, aminthogy nem sokára, csakugyan egyike levé ő, a maga korában a legkitünőbb magyar tudósoknak és tanférfiaknak, mindvégig a legnemesebb és legtisztább humanus jellemmel. Ah de ama tanszék megalapításakor Budai Ezsaiás szuperintendensnek is volt egy káplánja, Kallós Mózesnek hívták őt. Ez mint tanuló is igen közepszerű vólt, majd Szikszón rektoroskodott, tudományokhoz minél parányibbat értett, ha ugyan értett; de annál több érdemeket szerzett magának püspöki főnökének kamarája, pinceje s háztartása körül. És imé Budai Ezsaiás, aki pedig valóban igen derék tudós ember vólt, de minthogy a tudósok jellemében is sok gyarlóság szakott lenni, legalább néhanéha, — meglehet úgy gondolkodott, hogy elég egy tudós Debrecenbe, s felfordulna a magyar kálvinista világ, ha netalán nem sokára valamelyik tanár, csakugy vagy még jobban értene a tudományokhoz mint a püspök, — Budai mondom, a legkeményebb makaességgel kierőszakolta mintegy, hogy Kallóst tették meg tanárnak. Vecseire nézve pedig, akinek aztán a tanárrá tett Kallós helyére, Budai mellé kellett menni káplánnak! improtokoláltatott, hogy a legelső tanári nyilás — tehát a kármelyik tanszéken! az övé lesz. Jellemző eljárás ez is; de mégsem oly esetlenség volt ez akkor, mint lenné most.

Ah ha már most felmutatnám ama két jelöltnek tanári és másféle pályáját, jellemét, hatását stb. stb. igensok tanulságos és mélyen elszomorító vonás tűnnék fel nemzeti tudományosságunk, főiskoláink s egyházunk minden igaz barátja előtt. De vannak még sokan, épen e sorok olvasói között is, akik személyesen ösmerték ama két tanárt; — gondolkodjanak és ítéljék meg, hogy vajjon nem a legnagyobb óvatossággal s lelkiösmeretességgel és hűséggel kell-e eljárni a tanárválasztások, az iskolai felügyelet s a valóban érdemes tisztjes jellemű tanárok özvegyeinek és árváinak sorsa biztosítása körül is?

De hibáztak nálunk nemcsak a szuperintendensek, hanem a különben derék és tiszteletre méltó főkurátorok is. Igy

pl. egykor, a debreceni főiskola paedagogikai tanszékére, — Péchy Imre, különben tudomány szerető, derék főkurátor, erőnek erejével egy Csutak nevű erdélyi egyént akart betéttetni, aki valamelyik protestáns főuri háznál volt magán nevelő de akit Debrecenben nem ismert senkisé. Ámde az ilyen főuri nevelőket igen sokszor úgy tekintették, mint a kiket minden további gondolkodás és aggodalom nélkül, kétségtelen nagy nyeresésként bátran be lehet állítani a mi főiskoláink bármelyik tanszékébe. Igen nagy kérdés pedig, hogy aki kitűnő nevelő volt valamely főuri háznál, lesz-e az csak tűrhető tanárunk és jellemképzőjök is a szegény leendő református tanítóknak és papoknak? Vagy más szavakkal: a ki arra adta s abban gyakorolta magát, hogy valamely főuri család számára gentlemaneket neveljen. — következik-e hogy a magyar református nép számára is, alkalmas lelkészeket és tanítókat fog képezni, pedig elvégre is, kiváltképen ebben áll a mi főiskoláink legfőbb rendeltetése.

Csutak betételét erélyesen meggátolták a debreceniek; de némely más esetben meg, ők rontották el a dolgot. Miként a debreceni úgy a többi főiskolákra s gymnáziumokra nézve is, soha sem lehet azt mondani, hogy csak ez vagy amaz választók hibáztak s a rossz választásnak ezek vagy amazok az okai; mert egyszer vagy máskor, most ez majd amaz érdekből, hibáztak minden választók s kisebb nagyobb mértékben fognak is hibázni, mindaddig míg emberek leszünk.

A legközelebbi idők tévedéseit, hibáit, büneit szántsándékkal mellőzzük. Sokan önmaguk is eleget ösmerhetnek ilyeneket, s ezeket már helyre nem hozhatnók, ha itt most a legnagyobb kárörömmel, ingerültséggel és vádaskodással bírálgatnók is. Ez épen olyan gyermekség lenne, mint a szokásos kölesönös dicsőítgetés.

A főkérdés az, hogy vajjon, miféle intézkedéseket kellene tenni avégre, hogy a tanárválasztásoknál, a lehető legkevesebbszer követtessék el a közjóra nézve ártalmas hiba?

Mi csak egy pár rövid vonásban felelhetünk most e kérdésre.

Először is, ami a választókat illeti: szükség, hogy azok független jellemű s a dologhoz értő egyének legyenek; ebből következik, hogy kevés számúak lehetnek, mert ilyenek, a legfényesebb gyülekezetben is nagy számmal nem találhatók.

Külföldön már s épen a német protestánsoknál is hangzik a szó, hogy a felsőbb iskolai tanszékek betöltésénél a szabad választást, még ott is, ahol az, a pátronátusnál fogva, az eddigi fogalmak szerint teljesen jogosultnak tekintetett, vagy lényegesen korlátozni, vagy egészen el kell törülni; hanem állítani kell független és szakértő férfiakból egy országos központi kinevező, illetőleg kijelölő hatóságot. Értsük meg jól, hogy nem valami oly tudakozó intézet féleről van szó, a mely mind a két fél által megfizetteti magát, s ocsmány lelki-ösmeretlenséggel jár el a dologban; hanem szó van, egy minden tekintetben illetékes és szilárd hitelű iskolai szakhatóságról.

Én részemről, a magyar protestáns iskolákra nézve, az ily eljárást célszerűnek, kivihetőnek s a szabad választást el-törölhetőnek, legalább korunkban nem tartom. Elég lenne csak annyit kimondani, hogy pl. a gymnasiumi tanárt, az illető gyülekezet presbyteriuma által, titkos szavazattal esetről esetre választandó ö t e g y é n választja, szabadon. Főiskoláknál, ide értve a nem gyülekezeti gymnáziumokat is, legfelebb tiz lehetne a választók száma, akiket az arra jogosult gyűlések, titkos szavazattal választának és pedig szintén esetről esetre, csak kevés idővel magának a választásnak ténye előtt. Több évi tartamra állítani elő s hatalmazni fel a tanár-választókat, nagyon hibás dolog; nemesak azért, mert aki ma, egy hittanár választására alkamasnak itéltetett, — nem következik, hogy holnap már egy jogtanár választásához is épen úgy értsen, kivált ha a tanárjelölt családi vagy más érdekből épen pártfogoltja; hanem azért is, mert az állandó választók nagyon ki vannak tételve, mind a jelöltek, mind az ajánlgatók mindenféle ostromainak s általában igen sok oly befolyások-

nak, amelyekre a valóban szabad és szakértő választásoknál semmi szükség nincs.

Ami azon kérdést illeti, hogy kik közül válaszszunk? erre azt mondták s mondják igen sokan már nálunk is, hogy ott van a nyilvános pályázat; választani kell a pályázók közül! Nálunk is sok eset megmutatta pedig már, hogy az a pályázat, nyílt bizonyítványokkal s néha-néha a pályázónak csinos arcképevel stb, ellátva, nem egyéb a leghaszontalanabb komédiánál. Külföldön már teljes határozottsággal kezdenek ettől elfordulni. A legtöbb esetben ugyanis, hányan vannak a választók között, akik azoknak a nyílt bizonyítványoknak kiadóit, képességekre, jellemökre s hitelökre nézve bizton ösmerik? Ki áll arról jól, hogy már magok azok a nyílt bizonyítványok, nem valami mellékes vagy talán épen bünös érdekekből állítottak-e ki? „Azon erkölcsi bátorság, hogy egy nyílt bizonyítványban, magát a valódi tiszta igazságot mondjuk ki, a mai időben már, nagyon ritka madár;“ — egy tekintélyes német protestáns paedagog mondá ezt, a mult évben. Talán oly lepecsételt, zárt bizonyítványokra lenne tehát szükség, a melyeknek tartalmát maga a pályázó soha se láthassa? Ezzel sem sokkal megyünk többre; mert itt is csak oly gyakran fenforog a bizonytságot tevők ösmeretlensége. Emellett, ugyancsak az említett derék paedagog szerint, ezek a zárt bizonyítványok is, igen sokszor épen arról nem mondanak semmit, amit a választóknak nagyon kellene tudni. „Hogy vajjon a pályázó indoka, egy méltóbb hatáskör vagy csupa anyagi előny keresése-e? hogy a vendéglöket, mulató helyeket nem tul a rendén szereti-e? nem szokott-e késő éjjekig boros vagy seres asztal mellett ülni; vajjon nem egy önmagával meghasonlott, tisztársaival békességben élni nem tudó, saját gyermekeinek nevelését is elhanyagoló ember-e; vajjon nem oly kényelmes-e, akinek egész tanárkodása, csupán azon rövid órácskákra terjed, melyeket a tanteremben immel ámmal kitölt; nem oly magoltató-e, aki csak az examenre dolgozik; vajjon szorgalmasan kiigazítja-e a tanulók írásbeli dolgozatait, s önmaga is, készül-e pontosan a lec-

kékre; türelmes-e a csekélyebb tehetségű gyermekek iránt; vajjon a tanári pályát csupán kenyérkeresetnek tekintí-e, vagy magasabb szempontból is képes felfogni azt; vajjon egész magaviselete olyan-e, mely példányul szolgálhat a tanuló ifjúságnak.“? stb. stb. Mindezeket és több eféléket a nyílt pályázatok útján s a bizonyítványokból igazán megtudni, csak nagyon ritkán lehet.

De az említett kérdésekre igen kevésbé adhat döntő feleletet, a tanárképeségi vizsgáról szóló bizonyítvány is. Magunk is tudunk már eseteket arra, hogy a tanárjelölt a legragyogóbb képeségi bizonyítványt mutatta fel, s félesztendei tanári működés után kitünt, hogy az a fényes bizonyítvány, értéktelenebb volt, mint a legnagyobb agio idején az osztrák bankó. S valóban, ha azok a tanárképeségi vizsgák is oly formán mennének, mint nálunk már darab idő óta a lelkészképeségi és másféle vizsgák: akkor anathemát kellene mondani azokra, már jó előre. De nekem, legalább e tekintetben, még folyvást van reményem s bizodalمام a jövő iránt. Én szeretem hinni, hogy a két magyar protestáns hitfelekezet, képes lesz, ha akar, saját kebeléből, a célnak nálunk teljesen megfelelő s az államiakkal is minden tekintetben mérkőzhető tanárvizsgáló bizottságokat állítani elő. Addig is azonban, míg ezen idő eljőne, elmulthatlanul szükségesnek tartanám, nyíltan és határozottan kimondani, sőt egyszersmind szigoruan végre is hajtani ám azt, hogy mind azon gymnasiumi és akadémiai tanáraink, akik a legközelebbi tíz év alatt választottak; mind azok, akik nálunk ezentul tánárságra választhatók akarnak lenni, legfeljebb két év alatt, vagy a hazai állami, vagy a külföldi protestáns illetékes vizsgáló hatóságok valamelyikétől tanárképeségi oklevelet szerezzenek. Ezt azért tartanám szükségesnek, mert tul van minden kétségen, hogy nálunk magyar protestánsoknál épen a legközelebbi tíz év alatt is, nem kevés hibás választások történtek, valamint az sem példa nélküli, hogy a hibásan választott tanár, még hibásabban viszi hivatalát, s célszerű felügyelet és utbaigazítás, legalább némely helyen, épen nincs semmi. A tanári okle-

vélnek mindenestre köteles megszerzése tehát, legalább némi figyelmeztető és korrektívum lenne az illetőkre nézve, addig, míg autonomiánkkal öszhangzatosan, valódi célszerű, rendszeres és állandó intézkedések nem tétetnek e tekintetben.

Ami az ajánlásokot illeti, amelyekre sokan oly nagy sujjt helyeznek, részemről szívesen elfogadnám, hogy az ajánlási jog terjesztessék ki a lehető legszélesebben; ajánlhasson bődlog, bődlogtalan. Azon tanárkar azonban, amelynek kebelébe s azon felügyelői testület vagy bizottság, amelynek hatósági körébe a tanár választatik, az ajánlásra nem csak jogositva, hanem köteleztetve is legyen. Elmulthatatlanul kell lenni oly testületnek vagy egyeseknek, akik a betöltendő tanári székre alkalmas egyéneknek jó előre való kiszemelését, sajtálagos kötelességüknek tartásák s e tekintetben némileg felelősök is legyenek; hogy minden tájékozatlanság, rögtönzés és elhamarkodás amennyire csak lehet, el legyen távoztatva.

Az ajánlásokra nézve azonban, az elengedhetetlen fő dolog abban áll, hogy azokat, mindenféle ajánlónak, egyeseknek szintugy, mint testületeknek irásban, tüzetesen indokolni kell. E nélkül az ajánlás figyelembe sem vétefik. Természetes, hogy az eltűrhető indokoláson nem eféléket értünk: ez a derék uri ember eredetét vette városunkban; főiskolánk növendéke s mint ilyen mindég eminens vólt; még szeniorságot is viselt; n. n. uri háznál igen kedves nevelő vólt; n. n. fényes ekklezsiában, negyedik esztendőre is megmarasztották rektornak, nem akarták elbocsátani. stb. stb. Ha hamarjában jól fogom fel a dolgot, az ajánlónak két dolog felől kellene a lehető leghatározottabban biztosítani a választókat; egyik az, hogy ajánlottja általában a tanításra hajlammal, kedvvel és képességgel, — másik az, hogy épen azon tudományokban, amelyeknek tanszéke most betöltendő, kellő jártassággal bir. Az irásban és indokolva ajánlás minden jóra való tudományos intézetnél, még a magyar akadémiánál is gyakorlatban van már ma; a német protestáns felsőbb iskoláknál, magok az illető szakhatóságok is sohasem ajánlanak valakit tanárságra ugy, hogy azt részle-

tesen és írásban ne indokolják. Nálunk sem kell senkitől és semmiféle ajánlást elfogadni e nélkül. Indokolni kell magát a választást is, s mind az ajánlásra, mind a választásra vonatkozó iratokat gondosan meg kell tartani, mert ezek fogják alkotni e tanintézet történetének egyik érdekes forrását s ezekből lesz látható, hogy ez vagy amaz választásért, legalább az erkölcsi felelősség terhe kikre nehezül. Szükség van erre, mert miként eddig történtek, úgy ezentul is történhetnek nálunk oly választások, amelyekről már létrejöttük percében sokan tudták, hogy nem helyesek nem jók azok, de a felelőség tehát aztán senkisémet akarta hordozni.

Természetes, hogy mindez biztosan csak ott mehet, ahol a tanárnak valódi tisztességes fizetést adnak; ami egyébiránt már csak azért is szükséges, hogy a tanár egészen hivatalának élhessen s ne legyen kényszerülve, a tanársággal semmi lényeges összeköttetésben nem lévő hivatalokat viselni. Nálunk azonban, úgy látszik, hogy még ott is, ahol elég tisztességes fizetés van, nem idegenek a tanár urak a mellékes hivatalok viselésétől, ami nem is csuda, ha épen azok, akiknek az efélét meg kellene gátolniok, mint valami ordókat, egész kedvteléssel akgatják a különféle megbízatásokat és hivatalokat reájok.

Hazánkban 1848 előtt, az ügyvédekről mondották azt, hogy azokból minden kitelik, még bakkancsos katona is. Óvakodnunk kell, hogy tanítóinkról s különösen tanárainkról, soha efélét még csak legtávolabbról is senki el ne mondhason. „Gewiss ist es durchaus nothwendig Lehrer anzusetzen, welche kein anderes als gelehrtes Geschäft treiben, und auch nicht nöthig haben sich um ein anderes, am wenigsten administratives, zu bewerben“. stb. Az akadémiai vagy egyetemi tanszakok tanáiról mondja ezt Schleiermacher (Über Universitäten Berlin. 1868), és ha soha ő nem mondaná is, magának a tudománynak érdeke elmulhalanul kívánja, hogy az akadémiai tanár egyedül és igazán hivatalának éljen és erre, valóban képes és készséges legyen. Hazánkban az újabb időkben minden tudomány szépen halad; de a protestans theologia, nemcsak az, hogy az idők kívánataihoz

képeket nem fejlődött, hanem a multakhoz mérve egyenesen hanyatlásban van.¹⁾ Az évtizedek egymás után jönnek és tűnnek el s a valódi tudós theológokra nálunk a szükség folyvást nagyobb nagyobb, s ime a legközelebbi 30—40 évről alig vagyunk képesek csak egypár jóra való theologust is felmutatni főiskoláink növendékei közül; lelkészeink legnagyobb részének s főleg az ifjabbaknak theologiai képzettsége pedig, rendkívül hiányos. Ugyan kérem, honnan van ez?

Nincs egyház, nincs hitfelekezet, talán sehol a föld határain, amelynek egész jövője oly nagy mérvben függene saját iskoláitól, mint a miénk. Abból, hogy a most élő s az életből már kifelé siető magyar református papi és tanítói nemzedék ujjá szülessék, e földön már semmi sem lesz. Nekünk el kell hullanunk, mint hazátlanoknak, a jelen nyomorult kor sivatagán, anélkül, hogy beléphetnénk a jobb jövőre ígért földébe. De iskoláink újjászülhetik a nyomunkba lépendő ifju nemzedéket. Wer die Schule hat, der hat die Zukunft. Jaj nekünk, százszor jaj, ha iskoláink iránti kötelességeinket, bármi tekintetben elhanyagoljuk.

— e.—

Egyháztörténelmi tárcsa.

I.

II. Rákóczi Ferencz a tolcsvai malmot átadja a pataki kollégiumnak.

Spectabiles, Magnifici, admodum Reverendi, ac Generosi, Fideles Nobis dilecti!

Salutem et Ducalis gratiae Nostrae propensionem. Az ittvaló Helvetica Confession levő Collegium részéről hitelesen megbizonyosodván az, hogy ezen nemes Zemplén Vármegyében nagy-tolcsvai mező város végén levő malom jure perpetuo concernálja, boldogemlékezetű Méltóságos Fejedelem első Rákóczi Ferencz édes Atyánk — Urunk által né-

¹⁾ Lásd csak némi tájékoztató és felvilágosító például, alább a Tárcában egy szegény magyar református falusi pap önéletírását, egyházunk üldöztetésének egyik korszakából. Miket olvasott s mennyit dolgozott ez a szegény falusi pap 43 éves koráig, a legmostohább időkben is!

Szerkesztő.

minemü fundatió helyett adott collatiójából, az Collegium professorit, ittvaló praedikatorokat és kántort; annakokáért igazságosnak láttuk, — minthogy annak bírodalmából vi et potentia mediante exturbáltattak, azt tartván az szécsényi transactió is, hogy ezen Ecclesia és Collégium javai restituáltassanak, — visszaadattatni. Az mint is comittáljuk Kegyelmeteknek: restitutiójáról azon malomnak parancsoljon valamely fiscalis tisztnek, az ki mind azt, s mind ottan találtató jövedelmeket, ugy malomhoz tartozó eszközöket, valamelyek actu ottan találatnak, adja kezekhez az Ecclesia praedikatorinak, Collegium proffessorinak és kántorának, minden haladék és jövedelem, vagy malomhoz való eszköz megtartása nélkül, és azoknak restitutiójáról ad fidelem ejusdem Officialis Fiscalis relationem, futura pro cautela adjon authentice testimonialist is Kegyelmetek. Coeterum Eosdem feliciter valere desideramus. — Datum Sáros-Patak die 9. Augusti Anno 1709.

F. P. R á k ó c z i m. p.

Stephanus Senyey m. p.

Franciscus Aszalay m. p.

K ü l c z i m : Spectabilibus, Magnifico, admodum Reverendis et Generosis N. N. Praesidi, Caeterisque Nostri et Confoederati Regni Hungariae Statuum Consilii Oeconomici Assessoribus, Amico et Fidelibus Nobis dilectis

Eperjes.

(Eredeti, egész iven, rendelet-alakban, a fejedelem sajátkezű aláírásával és nagy ostyapecsétének már csak nyomaival. A szöveg az egyik ellenjegyző: Aszalay Ferencz udvari titkár kezeirása. Kir. kamarai levértár Budán.)

Közli :

Thaly Kálmán.

2.

Felsőbányai István ref. lelkész önéletirása versekben 1740.

Cursus vitae Stephani Felsőbányai predicantis ecclae H. C. addictae K. T. Lakiensis.

1. Ezerhatszáz kilencvenhét esztendőben
Kisasszony havában az oroszlány jegyben
Huszonegyed napon e halandó testben
Felsőbányán jövék siralom völgyében
2. Ollós Timár István vala édes atyám
Csekei Erzsébet kedves szülő anyám
Kiktől Sámuellel mihelyt fogantatám
Istennek számára azonnal vallatám

3. Ezerhét száz után három esztendőben
F e l s ő b á n y á n állék Muzsák seregében
Mikoron irnának a tizenkettőben
Augusztusban menék E n y e d r e Erdélyben
4. Onnan 15-ben P á p á r a kijöttem
Tizenhatban pedig G ö r s ö n y b e n vitettem
Mesterségen ott két esztendőt töltöttem
N y é k r e tizennyolcban irtak mikor mentem
5. Ezerhét százhuszban feljövén A c s á d o n
Tiz esztendőt tölték el Lévitáságon
Predikátorságon a mióta L a k o n
Lakom, esztendeje tiz annak is vagon.
6. E n y e d e n l a k t o m b a n irtam csak egy könyvet
Itt Magyarországon pedig negyvenegyet
Melyek közül mások birnak némelyeket
Nagyobb része pedig tékámiban férkezett.
7. Predikációknak igen könnyen száma
Az melyeket irtam mégyen fel nyolcz százra
Azokat előző papszók imádsága
Követőkkel hat el szintén háromszázra
8. Közönséges napi köz könyörgéseket
Háromszázat irtam renddel az melyeket
Nagyrészt könyveim között elszemlélhet,
Ha ki írásomban erről kétes lehet.
9. Hires Herodotust olvastam s leirtam
Filep Melanchton is kezemre ugy birtam
Chronológiáját irtam s elolvastam
Cornelius Nepossal szintén így bántam
10. Olvastam Kala uz t s leirtam summáját,
Refutatióját Igazság istápját
Augustinus könyvét az Isten városát
Leirtam, s Livius nagy historiáját
11. Olvastam s leirtam a Summum bonumot
Hármas historiát, a kis Keskeny utat
Az Apokryphus könyv tölem leiratott
Leirással kezem Justinushoz jutott
12. Scharpius Jánosnak a Symphoniáját
A p á c z a i kis Encyclopaediáját
Praedicatorinknak siralmas kinzását
Heideggerből írva jól tudom fogságát

13. Jóséf Fláviusnak bőv Antiquitását
Zsidók hádaival s éltével munkáját
Flaccus Illyricus Igazság tanuját
Mind által olvastam s Lisznai chronicat
14. Matthiae Christiant kétszer átolvastam
Kétszer sok dolgokat belőle leirtam
Hondorff Theatrum át elolvasva láttam
Láttam Demokritus Ridens-t is tanultam
15. Relandus kiseded, de jó Antiquitásit
Doctor Csécsi János új Aphorismusit
Ecclesiastica Lampe új írásit
Csipkés Komáromi drága Igaz hitit
16. Praxin Pietatis-t olvasva dicsérem.
Mennyei Tárháznak kulcsát úgy esmérem
Lelki hódolást is elolvasva, kérem
Más is úgy olvassa commendalni merem
17. Átforgott kezembe Ács Mihály Szekere
A Boldog halálról; mind Lelki fegyvere
Díószeginek is, mind Dies-t intése
Poenentiával halálra vezére
18. Forgattam kezembe Matkó Görcsös botját
Mely igen szédité pap Sámbar tők agyát
Láttam Bányász csákányt s Sámbar X ut tőkjét
Mind Fövenyen épült háznak elromlását
19. Tudós Chemnitius szép harmoniája,
Lyserus, Gerhardus continuatora
Carthurigthuissal gyakorta markomba
Megfordult, s azért nyult papszóm annyi számra
20. Olvastam Kaldi György öreg Postilláját
Pázmány Péter érsek ur Dominicáját
Némethi Mihálynak ugyanaz munkáját
Kikből Dominicam birja darab tagját
21. Gelei Istvánnak két Praeconiuma
Volt munkámnak végre vezető ductora,
Poliander sem volt olvasni káromra
Láttam Pliniust is gyakran olvasásra
22. Redivivus Jáfet Dares Phrygiussal
Diophanes forgott nálam Curtiussal
Dyctis Cretensis bár kiseded corpussal
Volt mindenik azért mit árthatott azzal

23. Most vala kezemben ama Valerius
Ki méltán iratik, hogy legyen Maximus,
Mert Tiberiusnál hires historicus
Másként is római jeles patricius
24. Ravanellus Péter Bibliothecája
Martyr Péter egy s más commentariussa,
Grotius Jánosnak Szent Pál írásira
Nálam esmeretes volt magyarázatja.
25. Vittichius Christoph Tamás Wolphiussal
Henricus Hulsius példák írásival
Forbesuis János, János Coccejussal
Fabricius Tileman Heshusiussal
26. Denes Petavius Rationarumja
Otrokócsi Fóris Ferencznek munkája
Nem különben hires Nánási Sziv titka
Tőlem leiratott s ugy jutott tékámba
27. Mindezeknél nagyobb de utolra hagytam
Sz. Bibliát huszszor hogy általolvastam
(Napját, esztendejét, holnapját felirtam
A sz. Bibliában) mert arra hivattam.
28. Zsoltárokat minden hónapban átmondtam
Tizenkétszer minden esztendőben szoktam
Magánosan, azért alkalmasint tudtam
Egész impressumot egyszer elforgattam
29. Balassa énekét katonásokon kül
Gyakran énekeltem Beniczkit e körül
Olvastam s mulattam magamat is ebbül,
Ha bánat érdekelt házamban vagy kívül
30. Ivánczi Erzsébet vala házas társam
Tizennyolcban hittel hozzá csatoltattam
Két fival, leánynyal hárommal áldottam
Átala Istentől négyet urnak adtam.
31. Él az egyik Kata, Bartos János társa
Kinek éltét isten kívánt jókkal lássa
Éljen véle együtt életének mássa
Terjedjen reájok isten áldomása
32. Élnek amazok is ennél jobb életben
Nem bajlódnak mint mi e siralom völgyben
Vigadnak az úrnak szine nézésében
Minket haza várnak örök dicsőségben

33. Ha ki még kívánná éltem s hitem tudni?
Bennem reménységről szoros számot venni
Igaz vallásomról im kész vagyok adni:
Amelyet így vehet eszébe akárki:
34. Hittem egy állatban három személy istent
Atya, fiu és a sz. lélek Uristent
Ki minden bizonynyal tart s idvezit mindent
Krisztusban hit által ki hozzá mégyen s ment
35. De ne érts itt ember hivalkodó hitet
Hanem mely gyümölcsös jó cselekedetet
Maga mellé társul szível szerkesztetett,
A felől kirekeszt emberi érdemet.
36. A mi az ő tisztí abban hiven eljár
Idvességet pedig csak Krisztus által vár
Szentek tiszteletit ő mellőle elzár,
Tudván így nem éri végetlen kin és kár.
37. Nem fut idvességért sem ide sem oda
Tudván végső napon bírós lesz mostoha
Kétfelé sántáló emberhez. Főbb java
Élte s idvessége azért csak Krisztusa.
38. Éltem főbb reményem Te valál énnekem
Óh édes Jézusom, főbb jóm s nyereségem,
Te voltál és lészesz egy fő drága kincsem
Jövel azért hozzám végyed hozzád lelkem.
39. Noha sok bűneim rettentenek tőled,
Nem jött igazakért de tudom felséged
Hanem a megtérő bűnösökért. Téged
Uram Jézus kérlek! velem léted engedd.
40. Jézus nemes harczom tudod megharczoltam
Megharczoltam, hosszú pályám megfutottam
Hitem és vallásom végig megtartottam
Jövel uram Jézus! kit régulta vártam.
41. Eluntam életem e romlandó testben
Eluntam bujdosni e siralom völgyben
Hol változás alá rekesztetett minden
Jövel Uram Jézus, végy fel hozzád menybe.
42. Jól tudod Ur Jézus jobb holtom mint éltem
Elég már életem, elégeld meg kérem!
Kérlek nevem szerént adj koronát nékem
Jövel, jövel hozzám, éltem s idvességem.

43. Ha porból lett testem bünért porrá leszen
Vedd fel a végnapon porból mikor készen
Leszen a te szódra kísérted fel a menybe
Jövel uram Jézus, jövel hamar Amen!

Anno D. 1740. Die 29. febr.

közli : Szinyei Gerzson.

Egyházi és iskolai krónika.

Németország : Tholuck halála. — Házasság keresztyn és pogány között. — Modernek által támasztott viszály Berlinben. — Az öreg német császár. — Nyilatkozatok a felekezeti iskolák mellett.

A közelebbi napokban, több tekintélyes német lapban, a következő egyszerű gyászjelentést lehetett olvasni: „Az én kedves férjem, főegyházi tanácsos és tanár Dr. Tholuck Agoston, ma délután 4 óraker, életének 79-dik évében, hosszú szenvedés után csendesen elaluvék az Urban. Halle, a S. jun. 10. 1877. Tholuck Matild, született Gemmingen Steinegg bárónő“. Egy intő példa arra, hogy a gyászjelentésnél ki lehet kerülni a hizelgéseket, dicsőítéseket és bombasztokat. — Tholuck 1799. márc. 30. született Brezlauban. Rövid ideig atyjának mesterségét az aranyművességet tanulta; ezt elhagyva a gymnáziumba lépett s pályáját itt, egy Muhamedet magasztaló dicsbeszéddel zárta be. Ezután keleti nyelveket tanult Berlinben s ugycsak itt, több derék tudós válásos férfiak, kemény harc után megnyerték őt az Urnak. Theologussá lett s eleinte Berlinben tartott leckéket, majd Rómában a követségél volt evang. lelkész, azután pedig 50 éven keresztül a hálai egyetemen szolgált mint hittanár, nagy hasznára a tudományoknak s különösen az általa hiven szeretett s nem csak közleckéken, de azokon kívül is nagy szorgalommal oktatótt s vezérlett tanuló ifjúságnak, amelynek ő nemcsak tanára, hanem barátja, atyja, lelkipásztora volt. Gyenge testalkata mellett is, élte utolsó pár évéig, folyvást birta a munkát. Első műve Wahre Weihe des Zweiflers, De Wette hason című műve ellen intézve, a bün mivoltát és a váltság munkáját fejtegeti s roppant elterjedést nyert különböző nyelveken. Irt magyarázatokat a szentirat különböző könyveire, küzdött Strausz s a rázionallismus ellen s számos gyakorlati hatású művekkel is mozdította elő a keresztyni életet. Temetése junius 12-dikén történt Halle egész népének oly részvéte mellett, mintha csak egy fejedelmet kísérnének sirjába. A háznál Hoffmann lelkész beszélt I. Kór. 13. 8. a sirnál a theologiai fakultás nevében Wolters hittanár és dékán II. Kór. 5, 11, — végre az egykori tanítványok nevében Kögel berlini udvari predikátor Luk. 14, 22 felett.

A japáni követ Berlinben, Siuzo Aoki nevű s egy Rhade családbeli prot. kisasszony, formaszerű házasságra akartak egymással lépni, de Poroszországban, a törvények tilalma miatt ezt nem teheték. Mentek tehát Brémába és ott a hajdani híres pogány térítőről Rembertről nevezett templomban, Manhot modern lelkész formaszerint összeadta őket. E felett igen sokan méltán megbotránkoztak.

A nagy városokban külföldön is igen sok helyütt azok kezében van az egyházi ügyek vezetése, akik a vallással és isteni tisztelettel minél kevesebbet gondolnak. Kochhann berlini presbyter stb., aki nem sokkal ez előtt, egy mulató kert megnyitása alkalmával azt mondotta, hogy ez lesz az isteni tiszteleti helyök azoknak, akik templomba járni nem szoktak, most a berlini evangélikus egyházkörök egyikének gyűlésén, azon indítványt tette, hogy az apostoli hitforma ne olvastassék többé fel a templomokban. Előadó az ügyben báró Goltz egyetemi hit-tanár volt, aki az indítványt egyszerűen félretétetni kívánta. Igen élénk, sőt mérges és személyeskedésekkel teljes vita fejlődött ki, s végre is azt fogadták el, hogy az egyházi felsőbb hatóságok kérettesenek meg, mind általában az agenda-ügy szabályozására, mind épen ezen kérdés eldöntésére. Sokan és pedig tekintélyes férfiak, Kögel berlini udvari lelkész vezérlete alatt, még ezt sem akarták bevárni, hanem mindjárt junius 5-dikéről, nemcsak a magok nevében, hanem az összes porosz evang. gyülekezetek érdekében is, határozottan és ünnepélyesen, írásban protestáltak még csak szándékolása vagy indítványozása ellen is annak, hogy az apostoli hitforma félretétethessék. E tekintetben egyik legfőbb alapjok az, mert a legközelebbi országos zsinat által megállapított egyházalkotmányoknak mindjárt első pontja nyilván mondja, hogy az egyház hitvallási alapja és az unio sértetlenül fentartandó. A hitvallási alap sérthetlenségét rendszerint és világosan ki szokta mondani a legujabb időkben is, minden jóra való protestans egyházalkotmány. — Ugyancsak Berlinben egy másik botrány is merült fel. Hossbach ujonnan választott lelkész, vendég predikáziójában, nyíltan modern elveket hirdetett, s a jelen volt hallgatók közül többen, a beszéd közben felkeltek és ott hagyták a templomot. Az illető gyülekezeti hatóság tagjainak többsége ezt nem helyeselte. Ezen ügy is a felsőbb hatóságok eldöntése alá tartozik s az eredményt sokan igen nagy ingerültséggel várják. A Germania című igen tekintélyes római katolikus lap egész kárörömmel kiáltá: Ismét egy pogány, Berlin templomi szószékein!

A Rajna tartomány legnagyobb részének evang. zsinata, junius 13-dikán nyitott meg Elberfelden, s a berlini események miatt megsomorodott öreg német császárhoz mindjárt kezdetben ezen táviratot küldé: „Ezen mi zsinatunk, amely minden tagjával egyetemben, szilárdan az apostoli hitforma alapján áll s tárgyálásaiban is egyedül a reformátori hitvallások alapján mozog, császári, királyi Felséged számára, a legalázatosabb hódolattal, Istennek legdusabb kegyelméért esedezik“. Erre az öreg császár rögtön így válaszolt: „Őszinte köszönetet mondok a zsinatnak mai üdvözlő szövegéért, valamint azon biztosításért is, hogy az apostoli hitvallás alapján szilárdan megáll; oly nyilatkozat ez, amelynek nyílt kimondására, fájdalom! most igen nagy szükség van.“

Május végén a hesseni, junius elején az egész délnyugoti németországi evangélikus lelkészek, szokott évi értekezletükön, a meghatározottabban nyilatkoztak a felekezeti jellemmel nem bíró községi iskolák ellen. Nyilván mondják, hogy az ily iskolák vallásos versengést, vizályt szülnek, a nép életének legszilárdabb alapjait s magát az evangélikus egyházat romba döntik. Nevelni, erkölcsi jellemet képezni, csak a felekezeti iskolaképes. A felekezeti jellemmel nem

biró községi iskola az ultramontanizmusnak nem ellene mint sokan vélik, hanem egyenesen kezére fog dolgozni. stb. stb. — Ha ez előtt 9—10 évvel is oly bőv mértékben hangzottak volna a német protestáns földről az eféle nyilatkozatok, mint mostanában; akkor nem került volna oly sujjos és keserű küzdelembe felekezetünk iskolaügyi érdekeinek és jogainak védelmezése.

Nagy-Britannia: Májusi gyűlések Londonban. — A skót szabad egyház ez évi országos zsinata és Smith tanár igen érdekes ügye azon.

A britt prot. egyházi társulatok ez évben is megtarták szokásos májusi üléseiket Londonban. Most is mindnyájok között legnagyobb szerű eredményeket mutatott fel a biblia terjesztő társulat. A múlt évben több mint két és fél millió példány biblia terjesztetett szét; a bevétel több volt négy millió marknál. A biblia terjesztés a közelebbi évben, egyedül Csehországban volt betiltva, s az osztrák kormány-nál a tilalom megszüntetése végett tett minden lépés sikertelen maradt. Egyik előadó felemlítette, hogy a társulat megalapíttatása előtt, legfelebb csak 5 millió egész és fél biblia példány létezett a világon s a bibliát legfelebb csak 50 millió ember olvashatta; most pedig már 210 nyelvre van lefordítva a biblia, s e nyelveket az összes emberiségnek négy ötödresze beszéli.

A kongregátzionalisták egyleti ülésén, egyházi korkérdések tárgyaltattak. Gladstonnak a törökök iránti gyűlölete nyíltan helyeseltett. Az angolok indiai és khinai opium kereskedése ellen tiltakoztak. A püspöki egyház hatalmi tulterjeszkedése rosszatlatott. Tüzetesen szó-lottak a német protestáns egyházi viszonyokról is s az egyháznak az államtól, a hívőknek a hitetlenektől teljes különválását javallják.

Az apró könyvecskék egylete a múlt évben 62 millió darabot terjesztett szét; bevétele mintegy 3 millió mark.

A londoni misszió egylet ülése alkalmával a nagy hírű Spurgeon predikált; az elnökséget az indiai volt alkirály vitte, aki teljes reményét fejezte ki az iránt, hogy a keresztyén vallást nem sokára be fogja venni az egész India. Az évi bevétel 1,350,000 mark volt.

Különösen élénk volt a Liberation egylet gyűlése, amelynek célja az angol püspöki egyháznak az államhatalomtól elszakítása. Erősen korbácsolták a visszaéléseket, az egyházi főméltóságok pénzen vásárlását, az alacsony anyagi érdekeket s itt is élénken sürgették az állam és egyház teljes különválását. Az évi bevétel 6400 frtről 15,000-re emelkedett. Az utolsó roppant népes ülés a Spurgeonféle tabernakulum-ban tartott.

Mellözve most térhiány miatt a többi egyleteket, általában azt jehyezhetjük meg, hogy a jelen évi ülések is fényesen igazolták, hogy a britt népnél az evangéliom folyvást valóságos hatalom, Istennek hatalma.

Az irántunk magyar reformátusok iránt oly kiváló jótékony részvétellel viseltető skót szabad egyház legközelebbi országos zsinatának tárgyai közül, rendkívül érdekes lehet előttünk a Smith tanár ügye. Ezen tanár, a szabad egyház aberdeeni kollégiumában az ószövet-ségi exegesist tanította s ő írta az Encyclopediá britannica legújabb kiadásában a Biblia és Angyal cikkeket s ezekben a többek közt következő

nézeteket is nyilvánít : nincs eldöntve, hogy a mózesi könyvek s Ezsaiás, Dániel és Zakariás könyveinek némely egyes részei, nem későbbi időkből származnak-e? kétséges, hogy a synoptikus evangyéliomok apostoli eredetűek-e? az angyalokról nem mondja világosan, hogy egyéni személyiséggel bírnak ; a deuteronomiumról Hengstenberggel egyezőleg, minden kételkedés nélkül állítja, hogy az valamely későbbi próféta műve. Mindezek mellett azonban nyíltan vallja Smith tanár, hogy a biblia egészben véve szent Lélektől ihletett és Istennek igéje ; ilyennek tartja ő, ama szerénte későbbi eredetű részeket is. Smith fentemlített nézetei, már a mult évben aggodalmat költének különösen a főiskolai bizottság tagjaiban. Mellőzzük a különféle kihallgatásokat, vizsgálatokat stb. csak a végeredményt emlitjük fel, azt t. i. hogy a zsinat, nevezett tanárt, 491 szóval 113 ellenében, hivatalától t ü s t é n t felfüggesztette ; ama 113 szavazat is, teljességgel nem azt mondá, hogy nem kell azt a tanárt bántani, hanem csak azt, hogy vizsgálja meg még a dolgot az aberdeeni presbyterium (nálunk egyházmegyei tanács) s szükség esetén ideiglenesen függeszse is fel a tanárt, de a végeldöntés a következő zsinatra halasztassék. — Tagadhatatlan, hogy a zsinat nagytöbbségének eljárása tulszigoru s különösen a tudomány szempontjából nem igazolható, haugyan annak a tanárnak a büne csak abban áll, amit felemliténk. Más részről azonban az is igaz, hogy mi, — akik ama skót reformátusok barátságával dicsekedni szeretünk és akik azoktól a jótéteményt nemcsak elfogadjuk, hanem kérjük is, — a légmélyebb fájdalomba és szégyenbe merülhetünk, ha elgondoljuk, hogy nálunk a legotrombább támadásokat intézheti bármely pap vagy tanár a kijelentés s a biblia ellen, anélkül, hogy ezért hivatalosan még csak meg is szólíttatnék. Ez aztán már oly véglet, amely sem a tudomány, sem a gyakorlati egyházi élet szempontjából, nem igazolható, s nem tudom, hogy a végletek törvénye szerint, mikor és hol fog ez találkozni és kezét szorítani a skótok említett végletével.

Franciaország : A prot. theologiai fakultás Párisban. — Kathólikus bírák a ref. egyház viszályai felett. — Bersier a ritualista. — Tanító-képezdek.

Waddington közoktatásügyi miniszter, aki amint írják, maga is protestáns, Martel vallásügyi miniszterrel egyetértve csakugyan kivitte, hogy a két protestáns hitfelekezet számára a strassburgi és montaubani helyett Párisban állíttatott fel egy vegyes theologiai fakultás.

A viszálynak, amely a francia reformált egyház kebelében már több év óta dul, magok a reformátusok semmiképen nem lévén képesek véget vetni, a vallásügyi miniszter egy nyílt rendeletben ünnepélyesen kijelenti, hogy ő ugyan, a legörömestebb tartózkodott volna mindvégig a dogmatikus kérdésekbe s általában a ref. egyház belügyeibe való bocsátkozástól, de most már a végre, hogy legalább az állam részéről el legyen döntve a dolog, kénytelen egy külön bizottságot nevezni ki, hogy az adjon javaslatot a béke helyreállítására s az államkormány által ez ügyben szilárdan elfoglalandó álláspontra nézve. A bizottság már ki is van nevezve, a legtekintélyesebb férfiak közül, de akik között egyetlen egy protestáns sincs, mindnyájan római kathólikusok. E felett sokan megdöbbsentek s valóban szégyenítő is az a reformátusokra nézve ; de

más részről az is igaz, hogy az államkormány előtt biztos eredményhez vezető ut, más már aligha állott.

Bersier a nagyhirű egyházi szónok s szabad református de anglikán-féle ceremóniákat követő lelkész Párizsban, akinek párthívei, magok építtettek egy külön templomot Párizsban, megkezdette az alku- dozást a párizsi ref. konzisztoriummal és hajlandónak nyilatkozott a francia ref. államegyház kebelébe lépni, vagy legalább mintegy szövetségként ahoz csatlakozni, remélve, hogy a bekövetkező zsinat, legalább egy részben helyeselni fogja azon pápistás ceremóniákat, amelyeket ő, saját templomának ref. isteni tiszteletén létrehozott.

Franciaországban jelenleg 81 fi- és 16 nőtanítóképző inté- zet van; amazok közt kettő, emezek közt egy a protestáns. Az ál- lamsegély mindezek számára legközelebb 245,000 frank. Közönségesen tudva van, különösen a legujab idők eseményeiből, hogy Franciaország- ban roppant hatalma van a római katolicizmusnak, sőt épen az ultra- montanizmusnak és jezsuitizmusnak is; — mindazonáltal az állammal szemben, jó részben kedvezőbb a francia protestánsok helyzete mint a miénk, mert ott a protestáns egyházak és iskolák rendszeresen és ki- elégtőleg segélyeztetnek, és ha ottan állanának fen római katolikus királyi vagy állami gymnáziumok és jogakademiák, bizonyonnyal fognának felállíttatni ilyenek a protestánsok számára is, vagy amazok is megszü- nettetnének; pedig Franciaországban távolról sincs oly nagy aránylag a protestánsok száma mint nálunk.

Arra is vólt már Franciaországban nem egyszer eset, hogy a köz- oktatásügyi miniszter protestáns vólt; — hát vajjon nálunk lesz-e erre eset valaha?

Spanyolország. Római katolikus türelmetlenség a protestánsok iránt.

Sevillában, mult ápril hó 2-dikán, a midőn Alfonzó király a város- ban tartózkodott, a protestáns isteni tisztelet egyenesen betiltatott, azon az okon, mert a predikálás alkalmával a pap szava, noha a templom ajtaja zárva szokott lenni, mégis kihallhatik az utcára, ami nem egyéb, mint nyil- vános demonstráció vagy csendzavarás lenne. A Madridban székelő britt követség titkára, tüstént protestált az eféle rendszabály ellen, de az nem sokat fog a dolgon segíteni. A mi nem is csuda, mert hiszen az eféle türelmetlenség a római katolicizmusnak természetében van. A német lapok mostanában emlegetik Perrone nem rég elhunyt világhírű ró- mai katolikus dogmatikus egy katekhizmusát, amelyben a többek közt erre a kérdésre: „Miféle emberek azok akik magokat protestánsoknak nevezik?“ ez a felelet: „Mindenféle gon- noszság és erkölcstelenség söpredékei.“ stb.

Rövid irodalmi szemle.

Jelenleg a kövelkező beküldött művekről tehetünk jelentést:

Kis Áron, A Szathmármegyében tartott négy első protes- táns zsinat végzései; magyar nyelvre fordítva s történelmi bevezetés- sel ellátva. Budapest 1877. Sr. 64 l. A két erdődi s az óvári és csengeri zsinatokról szól.

Balogh Ferenc, Ker. egyháztörténelem. Harmadik korszak. 1046—1517. Debrecen, Csáthy 1877. 8r. 155. l. Ára 1 frt.

Rogge Walter után Hoffer Endre, Az 1848-diki reakció ellenforradalom. Budapest. 1876. Kis 8r. 268 l. Vannak benne épen hazánkra s prot. egyházunkra vonatkozó érdekes pontok is; mert az Österreich von Vilagos bis zur Gegenwart, nagyhirű műnek egy része ez, célszerű magyar feldolgozásban.

Chilkó László nagyváradi-megyei l. sz. áldozár, A debreceni róm. kath. egyház vázlatos története. Debrecen. 1877. 8r. 78 lap.

Mind a négy történelmi mű érdekes a maga nemében s méltó, hogy az illető körök által tüzetesen figyelembe vétessék.

Hoffer Endre, Görög nyelvtan tanmódszeres rendszerben. Pest. 1877. Aigner. Nagy 8r. VII. 152 lap. Ára 1 frt 50 kr.

Hoffer Endre, Görög gyakorló olvasó-könyv. Tanmódszeres rendszerben Pest. 1877. Aigner. Nagy 8r. VI. 73. l. Ára 80 kr.

Békési Gyula, Görög, római és hunmagyar mondák. Második füzet: római és hunmagyar mondák. Budapest. 1877. Franklin-társulat. Kis 8r. 82. l. Ára 40 kr.

A Vasárnap és a munkás osztályok. Franciából fordította Könyves János, jegyzetekkel bővítve kiadta Balogh Ferenc. Debrecen. 1877. 8r. 33. l.

A nagyszalontai ref. egyházmegye jegyzőkönyve. 1877. ápril 5. Debrecen. Ivrét. 12. l.

A külső somogyi ref. egyházmegye jegyzőkönyve. 1877. ápr. 17., 18. Kiadta Dömény József e. m. főjegyző. Székesfehérvár. 1877. Nagy 8r. 32. l.

Bizton remélve, hogy nálunk mostanában, mind a lelkésztársak, mind a világi urak közül nagy számmal lesznek, akik a zsinat és egyházalkotmány ügyét nemcsak élőszóval emlegetik, hanem tüzetesen és komolyan tanulmányozni is fogják; bátor vagyok ez ügyre vonatkozólag az újabb időkben néhány tekintélyesebb külföldi művet röviden megösmertetni, illetőleg felemlíteni.

Közönségesen tudva van, hogy az egyházalkotmányra és zsinatra vonatkozó ösmeretek, az egyház jog körébe tartoznak. Az egyház jog pedig, szerves kiegészítő része mind a theologiai mind a jogi vagy állami tudományoknak. Lásd: Hagenbach, Encyclopaedie und Methodologie der theologischen Wissenschaften. Neunte verbesserte Auflage. Leipzig. Hirzel. 1874. 443. l.

A protestáns tudósok által írott egyházjogi tankönyvek között pedig, a legszélesebb körben elösmert jelességű a Richteré. Richter Emil Lajos, aki mind a theologiai, mind a jogi tudományoknak tudora volt, 1864-ben halt el 56 éves korában. Előbb lipcei, azután marburgi, végre berlini egyetemi jogtanár s egyideig egyszermind a porosz miniszteriumnak és egyházi főtanácsnak is munkás tagja volt. Az ő legfőbb műve: Lehrbuch des katholischen und evangelischen Kir-

*

chenreches. Ezen művet a szerző halála után Dove göttingeni egyetemi jogtanár stb. adta és adja ki. A legújabb kiadás már hetedik, és pedig bővített és átdolgozott. Lipszében 1874. Tauchnitznál jelent meg, 8-adrétben 1252 lapon. Ezen méltán nagy tekintélyben álló derék mű, az illető tárgyaknál terjedelmes történelmi tájékozást és irodalmi utasítást is ad. Megérdemli, hogy minden protestans theologus és jogász, már akadémiai tanpályáján tüzetesen tanulmányozza, épen hazánkban is.

Ugyancsak Richtertől van: *Geschichte der evangelischen Kirchenverfassung in Deutschland*. Leipzig. Tauchnitz. 1851. 8r. 260 lap.

Richter adta ki, hivatalos megbízatás folytán a következő nagyfontosságú gyűjteményt is: *Amtliche Gutachten die Verfassung der evangelischen Kirche in Preussen betreffend*. Berlin, Besser; Leipzig, Tauchnitz. 1849. 8r. 446. l. E gyűjtemény a porosz egyetemek evang. theologiai fakultásaitól, a konzisztoriumoktól s némely egyes jogtudósoktól összesen 19 emlékiratot tartalmaz, a porosz evang. egyház alkotmányá ügyében.

Richternek méltó kartársa és barátja volt Jacobson, szinte jogés hittudor. 1868-ban halt el mint königsbergi egyetemi jogtanár, 64 éves korában. Folyóiratokban, Encyclopaediákban stb. számtalan kisebb, nagyobb egyházjogi értekezései vagynak szerteszét. Fő műve: *Das evangelische Kirchenrecht des preussischen Staates und seiner Provinzen*, 1866. Halle. Pfeffer. 8r. 748. l. E mű épen az egyházalkotmány ügyében is nagy haszonnal tanulmányozható.

Mint egyházjogi folyóirat minden bizonnyal a legtekintélyesebb az, amelyet a fentemlített Dove, az újabb időkben Friedberg Emil lipcsei egyetemi tanárral együtt szerkeszt a következő cím alatt: *Zeitschrift für Kirchenrecht*. Előbb Berlin, Schulze; most Tübingen Laupp. 1861-től fogva áll fen. Nincs szorosan a hónapokhoz s évekhez kötve. Mult év végéig 14 kötet jelent meg, ezek között egy, oly pót kötet, amely az ó-katholikus mozgalomra vonatkozó okmányokat tartalmazza. Egy egy kötet mintegy 500 lapot alkot közép 8-adrétben. — E folyóirat közöl értekezéseket a legjelesebb egyházjogi tudósoktól, továbbá számtalan oly egyes törvényeket, rendeleteket, amelyek az egyházalkotmányra, az állam és egyház s különböző felekezetek egymáshoz viszonyára stb. stb. vonatkoznak — a legújabb időkől. Ez is oly igenbecses gyűjtemény tehát, amelyet hazánkban is, a legnagyobb haszonnal lehetne ahoz értő férfiaknak tanulmányozni.

Ezen folyóirat pótló kötetének nevezhető ugyancsak Dove által kiadva:

Sammlung der wichtigeren neuen Kirchenordnungen, Kirchenverfassungsgesetze, Synodal und kirchlichen Gemeindeordnungen des evangelischen Deutschlands. Tübingen. Laupp. 1865. 8r. 330 lap. Ezt tehát a nevezett évben érvényben állott egyházszervezeti főbb törvényeket stb. közli Németországból. A későbben életre jöttöket a *Zeitschrift* rendszerént közli.

Ha arról lenne szó, hogy a legujabbkori törvényhozás az állam és egyházközötti viszonyt némely államokban miként szabályozta, akkor bátran lenne használható a következő gyűjtemény :

Die wichtigsten neueren Kirchenstaatsrechtlichen Gesetze Deutschlands, Österreichs der Schweiz und Italiens. Gesammelt und mit Einleitung versehen von dr. Philipp Zorn, a. o. Prof. d. Rechte zu Bern. Nördlingen. Beck. 1876. 8r. 190 l.

Épen magára az egyházalkotmányra vonatkozólag, az újabb idők-
ből, az önálló művek közül figyelembe vehető: Brandes Fridr. göttingeni református lelkész két kötetes műve: Die Verfassung der Kirche nach evangelischen Grundsätzen. Elberfeld 1867, Friderich. 8r. 398 és 452 lap. — Az első kötet egyetemes alapelveket s terjedelmes történelmi közleményeket tartalmaz, amelyek t. i. az egyházalkotmány multját világítják meg, az apostolok korától a jelen időkig. A második kötet a következő három főtárgy körül forgolódik: az egyház mivólta; az egyházi társadalmi jogok; az egyházi élet szervezete. Ezek aztán ismét több külön cikkeken fejtegettetnek.

Stahl, Die Kirchenverfassung, nach Lehre und Recht der Protestanten. Zweyte Ausgabe. Erlangen 1862. Blasing X. és 484. lap. Ezen kiadás teljesen át van dolgozva és sokkal terjedelmesebb mint az első, amely 1840-ben jelent meg, s kisebb 8-ad alakban csak 287 lapot alkot. — Mig Brandes műve egészen középszerű, Stahl-ének minden pontja mutatja, hogy ez nagy ész szüleménye. El kell ezt ösmernünk, habár alapelveit s álláspontját és irányzatát teljességgel nem osztjuk is. Stahl 1802. január 16-kán született Münchenben zsidó szüléktől. 1819-ben ő maga, majd családja is az evang. egyház kebelébe lépett. 1832. ólta az erlangeni, majd a würzburgi, végre a berlini egyetemen volt jogtanár, mindenütt nagy hatással; mert nagy észtehetsége s alapos tudományos készütsége mellett kitünő jó előadása is volt. Élte vége felé nagy befolyást gyakorolt mint államférfi is. Ő merev orthodox lutheranus volt. Jogbölcsészeti művében, az állam és a jog egyedüli alapjául is a keresztyénség értelme szerinti isteni kijelentést veszi fel. Jelszava: Auctoritát, nicht Majoritát! Az egyház alkotmány ügyében holmi demokráziafélenek, népképviselőnek, zsinat-presbyteri sőt még a konzisztorialis alkotmánynak is épen nem barátja, hanem bizonyos episcopalis — püspöki — alkotmányt javall és védelmez nagy észtehetséggel és tudományos készütséggel, s műve valóban megérdemlené a legszigorubb puritán presbyterianustól is, hogy annak legalább főbb pontjait elolvassa. Nálunk magyar reformátusoknál, akik között presbyterianus köpönyeg alatt is szokszor akadtak hivei a hierarkhianak és episkopalizmusnak, csudálni lehet, hogy hittudósaink közül eddig még nem akadtak, akik Stahl irányzatát tüzetesen ismertették volna. De ettől eltekintve is, Stahl valóban megérdemelte volna mind theologiai, mind jogtani szempontból, hogy nálunk is minél alaposabban ösmertette legyen. Még most sem lenne az későn, s későn is jobb mint soha. — Érdekes, hogy Stahl említett egyházjogi műve második kiadásának erélyes, tartal-

mas és élénk előszava, az ő saját neve alatt 1861. július 27-dikén kél, s a szerző egy pár hét múlva már, 1861. augusztus 10-dikén halva volt a brückenaui fürdőben.

A zsinat-presbyteri egyházalkotmány történetére vonatkozólag két érdekes művet említhetünk még fel :

Lechler, Geschichte der presbyterial und synodal Verfassung seit der Reformation. Leiden, 1854. 8r. 297. l. E munka a keresztyénség védelmére alakult haagai társulat által koszoruzott egyik pályamű. Kiterjeszkedik az egész föld mindazon protestans egyházaira, amelyekben a zsinat-presbyteri alkotmány kisebb avagy nagyobb mértékben életben volt vagy van.

Heppé, Die presbyteriale Synodalverfassung der evangelischen Kirche in Norddeutschland. Zweite vermehrte Auflage. Iserlohn. Bädeker. 1874. 8r. 144. l. Ezen mű már csak északi Németországot veszi figyelembe, de tárgyának történetét, szinte a reformációtól a legujabb időkig lehozza. Heppé marburgi hittanár s egyike korunk legkitünőbb református német theologusainak. Több derék művek szerzője. Címzett műve végén megróvja, hogy épen az egyházalkotmányra vonatkozó kérdések mezején is a szabadelvűnek és az evangyéliomnak fogalmát sokan összevissza zavarják. Ezt mondja végül : „a liberalnak vagy szabadelvűnek fogalma az állam élet körébe tartozik; az egyházban ellenben csak az a kérdés : mi az evangyéliom szerű? mi egyezik meg az evangyéliom elveivel és követelményeivel? Egyedül az evangyéliomi szellemben áll azon liberalizmus, amelynek az egyházban jogosultsága van“. Megjegyezhetjük, hogy Heppé-senkisem tartja orthodoxnak; igaz, hogy modern-nek sem.

Az egyházalkotmányra s zsinattartás ügyére vonatkozó művek ösmertetését alkalmasszerűleg későbbben is folytatni fogjuk. Még azon esetben is, hogy ha nálunk zsinat vagy épen nem vagy csak későn fogna lenni, megérdemlenék az említett művek a figyelembe vételt sőt tüzetes tanulmányozást; mert pl. hogy a jelenkor legjelesebb protestans dogmatikusai és exogetái szerént, miben áll vóltaképen az egyház fogalma, mik annak az új-testamentomi szent iratok szerént elmulthatatlan lényeges kellékei, mily szervezet, micsoda hivatalok jogosultak abban; mennyiben volt az egyházalkotmány befolyással az összes egyházi élet virágzására vagy megromlására; mik a reformátzio és protestantizmus legfőbb elvei az egyházszervezetre nézve stb. stb; — ezek és több efélék, oly kérdések, amelyek zsinatolás nélkül is tárgyai a tudománynak, és amelyek mai napig sincsenek véglegesen eldöntve sem a tanszékeken, sem az irodalomban, sőt oly nagy itt az eltérés, hogy mig pl. az egyik kitünő theolog a szent írás alapján azt vitatja, hogy nincs szükség rendes és állandó papi hivatalra, s az egyháznak teljes tökéletesen függetlennek kell lenni az államtól, a másik ugyanazon alapon püspöki, hierarchiai szervezetet és az állammal rendszeres, szerves összeköttetést követel. stb. stb.

